

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №7 (59)
(ліпень)

www.lit-bel.org www.novychas@gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

АНОНС

«ГРАМАДА»: літаратурна-грамадскае жыццё ліпеня.....	c. 2
«ЮБІЛЕЙ»: прысячэнні Уладзіміру НЯКЛЯЕВУ.....	c. 3
«ПУБЛІЦЫСТЫКА»: Аляксей ДУБРОУСКІ пра беларускі	
«дзачарнобільскі палігоны».....	c. 4
«СЯБРЫНА»: Алеся КАСКО пра Васіля ГАДУЛЬКУ і «СВЯТАЯ ПАРА»	
Івана АРАБЕЙКІ.....	c. 5
«ПРОЗА»: алавяданне Анатоля САНАЦЕНКІ.....	c. 6
«ПАЭЗІЯ»: «ЧАРГОВАЕ ЛЕТА» Аксаны ДАНІЛЬЧЫК.....	c. 7
«ПРОЗА»: алавяданне Паўла КАСЬЦЮКЕВІЧА	c. 8-9
«ПЕРАКЛАД»: Войцэх БОРАС вачыма Сяргея ПАНІЗЬНІКА	c. 10
«ЧЫТАЛЬНЯ»: Ihar ТУМАШ пра сучасны візантыйзм	c. 11
«ЛЕКТОРЫЙ»: Аляксей РАГУЛЯ пра Кандрата КРАПІВУ.....	c. 12
«КРЫТЫКА»: пра Алеся РАЗНАВА-перакладчыка.....	c. 13
«НАРЫС»: «Станаўленне асобы» — Арсен ЛІС	
пры Рыгора ШыРМУ.....	c. 14-15
«ДРУК»: агляд чарговага нумара часопіса «ДЗЕЯСЛОУ».....	c. 16

► ПАМФЛЕТ

РЭВАЛЮЦІЯ ЗЯЛЁНАГА ЗМІЯ

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

У краіне рэзка падаражэла
ўсё: што ў два разы, што ў
пяць, а што і ў дзесяць. І толькі
спіртное, другі наш хлеб,
— на сціплія 10%. Давайце
ўявім, што бутэлька белай
падскочыла ў цане да 40-50
тысячаў і што з гэтага можа
атрымашца.

Ляўгіна-гарэлачных крамаў і ад-
дзелаў зранку адбудуща стыхій-
ныя мітынгі непахмelenых.
Міліцыянтаў, што паставілены
ахоўваць пункты, тут жа паб'юць
і возмуць у закладнікі. Самія
гарачыя і не зусім адпітые галовы
захочуць узяць паліцы штурмам.
Далей — болей. Арганізм, атручаны
шматгадовым злоўживаннем,
падніме бунт і павядзе мужчын
хочь куды — хочь на Дразды,
хочь на мясцовую адміністрацыю.
Пачнуцца такія любімая ўладай
вулічныя беспарарадкі. Далучаща
бесправоўныя, лёгкая на пад'ём
моладзь і футбольныя фанаты.
Аднекуль возмуцца не толькі
сацыяльныя, але і палітычныя ло-
зунгі. Няк самі па сабе ўсплыўць
у памяці зласчанская выбары ды іх
наступствы. Тэмпература пратэс-
ту рэзка падскочыць угому.

Креўна зацікаўленая армія
будзе трывала нейтралітэт — з
надзей сэканоміць у будучым
частку заначкі. Міліцыя кінуць
на ахову спіртова-гарэлачных
складаў. Жонкі інсургентаў пад-
зеляцца на дзве групы. Тыя, хто
мужкам налівалі, падтрымываюць іх:
выйдуць на марш з пустымі кас-
трулямі. Тыя, што беспаспяхова
ваюць з зялённым зміем, будуть
лічыцца «пятай калонай».

Натоўп, самаарганізаваўшыся,
выбера кіраўнічы штаб. Мыслія
з інтлігэнцыі тут жа прапануюць
новыя сцяг і герб: сцяг — зялёны з белым (гэта значыць змій з намё-
кам на каня), а герб — з вершнікам
сярод пшаніцы. (Бо з канюшыны
ды лёну яшчэ нікто нічога тал-
ковага не выгнаў.) Увойдуць у маду зялёныя шалікі — тыпу як у «Беларусбанку». Адбудзеща
дыхусія адносна новага гімна:
адны прапануюць вядомы хіт
«Ой ты віно, гаркота...», другія

— «народную» песню «А я лягу,
прылягу...». Пытанне застаненца
адкрытым. Дэвізам стыхійнага
руху выберуць слоган «Алка-
голікі ўсіх краін, яднайцяся!».

Сябры па няшчасці з Летувы і
Польшчы папаўзутць да нас гужом

цераз мяжку, а расейцы і ўкраінцы
прыедуць на цягніках з цяжкімі
сумкамі, з якіх будуць спакусліва
вытыркацца родныя пробачкі. На
спецаўтобусах падвязуць працве-
разелую і не менш агрэсіўную
правінцыю. Па БТ зноў раскажу-
ць, што ва ўсім вінавата заходняя
прэса, якая раздзімае ажыяцтва,
і што ў крамах дастакова разна-
стайных якасных напояў на душу
насельніцтва.

Усе сіношныя з урада і пар-
ламента, патаемна радуючыся,
пойдуць на саступкі сасмяглым
братам-прападарыям. Гэта будзе
першая ў свеце рэвалюцыя пі-
тушчых.

Дэкрэт №1 «Аб урэгульянні цэ-
наў на спіртныя напоі» стане пер-
шым і апошнім дэкрэтам часавага
ўрада. Рэвалюцыі натоўп сама-
распусціцца і будзе доўга, шумна
і зноў з беспарарадкамі адзначаць
святу перамогу. Тады наўшце з
бункера, які ахоўвалі два верныя
палкі спецыназу, выйдзе і...

...«Досыць», — кажу я сваёй
багатай фантазіі. Бо рэчаіснасць
даўно пераўзыходзіць самія
крутыя антыўтопіі.

І ці тое яшчэ будзе??

<http://bchd.info>

► ВЕРШАСЛОЎЕ БЫКАЎ — ГЭТА ЛЕТА

Анатоль ВЯРЦІНСКІ

Дзень нараджэння і тут жа дзень смерці, дзень пачатку вайны
і дні летняга сонцастаяння... Усе гэтыя дні дзіўным чынам
сышліся на цесным часавым пятачку пад знакам Васіля Быкава.

Быкаў — гэта лета
з яго вышынёй, шырынёй,
Быкаў — гэта лета
з яго цішынёй і вайной.

Быкаў — гэта лета,
дзе то мір, то смерч.
Быкаў — гэта лета,
дзе то жыццё, то смерць.

Быкаў — гэта лета.
У бліках яго свягла
бачная яўна адмета
змагання прауды і зла.

Быкаў — гэта лета.
Вялікі-вялікі дзень.
Ранак сустрэчы светлай
і развітнанія ценъ.

Быкаў — гэта лета,
дзе то быль, то легенда,
то мроя, то ўспамін,
то «станься», то «амін».

Быкаў — гэта лета.
Лета зямнога света.
Нябес васільковая сінь.
Быкаў Васіль...

► РОЗГАЛАС

СЛОВЫ ПАДТРЫМКІ

Рускія пісьменнікі «абураныя рэпрэсіўнай палітыкай беларускіх уладаў».

«Мы... заклікаем калег ва ўсім свеце узняць голас пратэсту супраць падаўлення асноўных свабод у Беларусі», — гаворыцца ў заяве Рускага ПЭН-цэнтра, размешчанай на сайце расейскага аддзялення гэтай сусветнай арганізацыі пісьменнікаў.

«Мы таксама заклікаем урад Расіі строга рэгламентаваць эканамічныя прывілеі, што даюцца рэжыму Лукашэнкі, і паставіць іх у прямую залежнасць ад выканання правоў чалавека беларускімі ўладамі», — падкрэсліваеца ў заяве.

Як зазначаюць члены арганізацыі, «апошнім часам з Беларусі пастаніна прыходзяць паведамленні аб жорсткім наслілі над тымі, хто спрабуе так ці інакш выказаць сваю думку аб палітыцы ўладаў». Вядома, што свабода слова ў гэтай краіне падаўлена даўно».

БелаПАН

▼ ПАЛІЦА

**ЭДГАР ПО
ПА-БЕЛАРУСКУ**

Эдгар П. Маска Чырвонае Смерці: выбраныя навелы, вершы, эсэ. — Мінск: Кнігазбор, 2011. — 472 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка», Бібліятэка часопіса «ПрайдзіСвет» «PostScriptum».)

У зборнік Эдгара По «Маска Чырвонае Смерці» ўключаны не толькі шырока вядомыя дэтэктывы — адны з першых узоруў гэтага жанру ў сусветнай літаратуре — і жахлівия апавяданні «арабескі», але і значна менш вядомыя грэцкі пісьменнік — творы, што паказваюць «бацьку дэтэктыву» зусім з іншага, іранічнага, боку. У книгу таксама ўвайшлі вершы і два самыя вядомыя эсэ Эдгара По: «Паэтычны прынцып» і «Філософія кампазіцыі». Абсалютная большасць змешчаных у зборніку перакладаў друкуюцца ўпершыню.

«На небасхіле сусветнай літаратуре зорка Эдгара Алана По — адна з найярчэйшых і найзагадковых, — адзначыла ў прадмове да кнігі Нарынэ Шахназарэн. — Паэт, навеліст, журналіст, філософ, літаратурны крытык, Эдгар По — прыклад самаадданага служэння мастацтву, найвялікшай сілі духу мастака, які перамог трагедыю жыцця чарадзея-насцю творчай энергіі. Літаратурная спадчына Эдгара По — унікальная, хаяці і невялікая па аўтам. Цяжка называць тую сферу мастацтва слова, у якой ён не здзейсніў адкрыцця, што натхнялі некалькі пакаленій еўрапейскіх пісьменнікаў (сімвалізм у паэзіі, дэтэктыўны, навукова-фантастычны, пісіхалагічны жанры ў навелістыцы, тэорыя «чыстага мастацтва» ў літаратурнай крытыцы). <...>

Эдгар По сваім мастацкім здзяйсненнімі ў паэзіі і навелістыцы здолеў выйсці за межы актуальных задачаў нацыянальнай літаратуры і працласці дарогу новым кірункам і жанрам.

вым формам у развіції єўрапейскай і сусветнай літаратуры».

Прэс-служба СБП

**«ПОЛЫМЯ РОДНАЕ»
УЛАДЗІМІРА ГАЙДУКА**
**У Беластоку ў бібліятэцы
беларускага літаратурнага
аб'яднання «Белавежа»
пабачыла свет новая книга
беларускага паэта з Польшчы
Уладзіміра Гайдука.**

Кніга мае шырную назну — «Полымя роднае», рэдагаваў яе Ян Чыкін. Чытаю радкі з верша, які адкрывае кнігу выбраных твораў: «А людзям хопіць адной слязы — на ўсё жыццё». Магчыма. Але не пра сумнае, бо паэт у сваіх радках не плача, не наракае на ўласны лёс, бо думка паэта, якая «паліць сум», таксама «дорыць шчасце».

Уладзімір Гайдук на Беласточчыне жыве ў сельскай мясцовасці, які кажуць беларусы — «гаспадарыцы на хутары». А Міра Лукаша ў Беластоку неяк пры сустрэчы сказала: «Давай возьмем добрую пляшку і падэзем да Валодзі». Валодзімір называюць яго ўсе сябры і паэты, нягледзячы на 70-гадовы ўзрост. А тыя, хто пісаў пра Уладзіміра Гайдука, заўсёды падкрэслівалі, што ён паэт-сялянін (Уладзімір Конан), што яго матэрыйальная ўмовы моцна тримаюць пры зямлі, прыніжаюць яго, ставяць у недарэчную залежнасць (Ян Чыкін). Тым не менш, Уладзімір Гайдук даўно вырваўся з гэтай мякка кажучы матэрыйальная-фізічнай сялянскай прыгнечанасці. Зямля, вёска, праца, хутар — гэта ўсё не пры чым. Галоўнае, што ёсць паэт — шчыры, светлы, адкрыты, прости, лёгкі, паэт — якому можна толькі верыць:

На лясы, на луг шырокі
Сонца падаюць прамені,
А дзяўчынка сінявока
Ловіць «зячыка» у жменю...

Сяргей ЧЫГРЫН, «Ніва»

► ПРЫСВЯЧЭННЕ

АДПАВЕДНЫ ЖЫЦЦЮ

Валярына

**Уладзіміру Пракопавічу
Някляеву споўнілася 65
гадоў. Ну хто яму столькі
дасць?! Ніхто. Маючы
гэткае насычанае жыццё
па ўсіх фронтах, ён застаўся
адпаведным жыццю. Яшчэ
гадоў дзесяць таму ён — як
прадчуваў сваю прышласць
— хітра ўсміхаючыся,
казаў: у мене будзе старасць.
Прасцей кажучы — яе не
будзе. Так і сталася.**

Ніхто з памерлых, жывых, а, магчыма, і яшчэ не народжаных беларускіх літаратараў аніколі не меў і, верагодна, ужо ніколі не займее гэткую насычаную біографію, як Някляеву. Ён адзін. І большы за аднаго. А перад тым і пасля таго — неверагодная колькасць пасадаў, званняў, медалёў, узнагародаў і намінаций ва ўсемагчымых галінах на найвышэйшым узроўні, зітаваных з незлічонымі здрадамі, якія заўжды ідуць поруч са славай...

Апроч таго, Пракопавіч круты і харызматычны. Таго не адніца.

Някляев мае некалькі іпастасяў. Здараеца — тыя бытнаваюць у ім перыядычна, пераважаючы адна адну. Апошнім жа часам усё часцей і часцей спрабуюць суіснаваць: паэтычна, чалавечая, палітычная. Але падзел душэўнай тэрыторыі не спыняе: кожная штохвілінна вядзе барацьбу за тое, каб заняць месца іншай.

Ды як ні круці — Някляев найперш паэт, паэт ва ўсім, што ён рабіць, што рабіў, што палёсіць яшчэ яму зрабіць. І ў прозе, і ў жыцці, і ў палітыцы, і ў каханні...

І жыве ён паводле самім жа напісанага: «А вершы пішуць, як жывуць, як дыхаюць, як паміраюць...».

Шмат што яму можна (што нельга іншым) і даравальна, шмат чаго забаронена — але ён усё адно робіць. Але менавіта таму і менавіта цяпер Някляев зрабіўся большым за сябе самога.

Някляев заўжды пісаў няшмат, не спяшаўся пісаць. І не памыліўся з гэтым. Ягоныя кнігі канчатраваныя, зараджаныя невымоўнай энергетыкай, надзеленыя надзвычайнай сілай. І менавіта ў іх — адказы на галоўныя пытанні, што вызначаюць далейшы шлях паэта. У вершах ён размаўляе з Вечнасцю, спрабуе зазірнуць па той бок вечнасці паэта і вечнасці чалавека, па той бок сябе самога. «Так, як напісаны, я і жыву. І бысь так і таму, як напісаны, з усёй маёй біографіяй, з усім маім жыццём...» — напісаў у «Замест Прадмовы» (аўтабіографіі для прыёму ў беларусы) Някляев. Але вось як яно ўсё крутанулася.

**Усім на волю Бог дае іспыт —
І не займець збавення ад іспыту:
Адзін раз воля — калі ты з нябыту,
Другі раз воля — калі ты ў нябыту.**

З нябыту ці ў нябыту? Можна хіба падзівіцца ўспрыніяцю жыцця дай жыццю Някляева.

**Ва ўсім, што ёсць, было і будзе —
Ані ў чым цябе магло не быць.
Цуды ўсе ў адным-адзінным цудзе:
У неверагодным цудзе**

Няхай на зямлі хоць патоп, хоць пажар,
Хоць ліха да войны,
Калі ты паэт ці калі ты званар,
Ты лішні, ты вольны.

Паэзія яго — наканаваная. Такі ў яго паэзіі лёс (ці «не лёс» — як любіць паўтараць Някляев) — здзізяйняеца яна, спрадуктуеца, прабіраеца ў жыццё, з жыцця забраная. Ад самага пачатку і да самага канца — лёсіца...

**Калі пісаць, дык толькі
так пісаць,**
Як бліскавіцу доўжыць бліскавіцай,
Як з вены ў вену кроў пераліваць...
Пісаць, як спавядцаца і маліца.

У паэзіі Някляев шчыры. Ад таго ён ёсць і будзе, наш Някляев.

Дарагога любімага Пракопавіча — з Днём народзінаў! Паэзіі і Жыцця — каб бысь тут і па праўдзе, як мы любім!

**Пазбыўши нябыту, ты з'явіўся
на свет,**
Каб свету здзівіцца.
Калі ты званар ці калі ты паэт,
Жыві на званіцы.

ларускага тэлебачання. З 1977 г. сябра сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі мастацкіх фільмаў кінастуды «Беларусьфільм», з 1980 г. — сябра сцэнарна-рэдакцыйнай калегіі тэлевізійных фільмаў Беларускага тэлебачання.

Сябра Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1964 г.

Першыя творы апублікаваў у 1957 г. («Настаніцкая газета», «Чырвоная змена»). Пры жыцці паэта выйшлі яго зборнікі паэзіі «Асколкі і росы» (1964), «Пойня» (1966), «Абнаўленне» (1968), «Побач» (1974), «Толькі б дагаварыць» (1986) і іншыя.

Салоз беларускіх пісьменнікаў выказывае шчырыя спачуванні родным і блізкім паэта.

► MEMORIA

СПАЧЫЎ РАМАН ТАРМОЛА-МІРСКІ

**25 чэрвеня на 76-ым годзе
жыцця адышоў у вечнасць
беларускі паэт Раман Тармола-
Мірскі.**

Развітанне з Раманам Якубавічам адбылося ў Мінску. Пахаванне не прайшло ў Міры.

Раман Тармола-Мірскі нарадзіўся 04.04.1936 года ў гарадскім пасёлку Мір Карэліцкага раёна Гарадзенскай вобласці.

У 1960 г. скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Мінскага педагогічнага інстытута. Працаўштў старшым рэдактарам, загадчыкам літаратурна-мастацкага аддзела, галоўным рэдактарам літаратурна-драма-

тычных праграм, каментатарам па літаратуре і мастацтву Бе-

► РОЗДУМ

ПЛАН НЯКЛЯЕВА

Анатоль ІВАШЧАНКА

**Палітыка ёсьць найвышэйшай формай любові
Папа Павал VI**

**Палітыка — паралітыка
Лявон Вольскі**

У гэтым «юбілейным» тэксле (у ліпені паэту споўнілася 65) будзе болей не пра паэтыку Уладзіміра Някляева, а — пра палітыку. Не, гэта не аналіз палітычнай праграмы Някляева-кандыдата альбо разбор памылак і поспехаў кампаніі «Гавары праўду» (якога, што праўда, бракуе дасюль). Хутчэй гэта спроба зірнуць на пэўныя працэсы, што пачаліся ў нашым — і незалежным, і залежным — грамадстве, праз прызму грамадской дзейнасці В. Някляева. Думаеща, што і працэсы гэтыя, і дзейнасць — рэчы ўзаемазалежныя.

Уладзімір Някляеў, з'яўліўшыся ў палітычным полі, адразу стаў нязручным усім — і сваім, і чужым. «Свае», як гэта ў нас прынята, адразу пачалі яго «мачышь» (каб чужыя баяліся) — бязлітасна й бязглудза жабіць, шукаючы ў кожным руху Някляева-палітыка руку Крамлы, «ганараўалі» званнем першага блазна перадвыбарчай кампаніі, жывадзёрам і г.д. Чужыя ж неўзабаве падхапілі гэтую рыторыку, сыйшоўшыся з першымі ў адзіных жаржных абдомах (пазней, калі някляеўская проза будзе вылучацца на Нобелеўскую, сітуацыя, па сутнасці, паўторыща, але пра тое крыху ніжэй)... Як спяваў БГ, «на хрен нам враги, когода у нас есть такие друзья?».

Тым часам караван ішоў. Някляеў упарты гуляў не па правілах гадамі абкатаных і адпрацаваных сцэнараў трохграшовае оперы пад назовам беларускі апазіцыйны супраціў, стаўшы галоўным ньюсмейкерам гэтага прэзідэнцкага кампаніі, робячы ўсё, каб разварушыць і сваіх ёда-дэфіцітных суграмадзяніаў, і калег-кандыдатаў: ад правядзення альтэрнатыўнага ўсенароднага хуралу, закліку зняцца, каб «даць яму магчымасць абрацца самому з сабой» — да выстаўлення трывуны для добатай наспраць рэздэнці і крэатыўных флэшмобаў ды кръгчалак на радыў (гэта драбяза, непазбежная для любой еўрапейскай перадвыбарчай кампаніі, як вядома, фактычна каштавала апошняму закрыццю).

Шмат каму і сам удзел Някляева ў г. зв. выбарах, і яго месца ў іх падающа даволі спрэчнымі і супяречлівымі асобе гэтага чалавека. Так, Някляеў як асоба — як паэт і інтэлектуал — нашмат глыбейшы і аб'ёмнейшы за постапец Някляева-палітыка, што нібыта прыводзіць да неміучай супяречнасці паміж гэтымі іпастасямі. Так, у вылучэнні Някляева ад пачатку было штосьці ненатуральнае. Нярэдка даводзілася чуць тады і ад літаратараў, і ад нелітаратараў: нашто ён палез у гэты бруд, ўсё адно нічога не дадуць зрабіць, толькі вады набаламуціць ды запляміцца. Лепш бы, маўляў, новую паэму напісаў. Ці раман. І ў тыхіх разважаннях, вядома ж, шмат рацый. Але, стаўшы

палітыкам, Някляеў не перастаў быць паэтам. Магу перафразаваць: калі бён не стаў палітыкам, то, пэўна, страціў бы сябе як Паэт.

На пачатку 1920-х гадоў Яўгеній Замяцін так пісаў пра «ерэтыкоў» у літаратуры: «Для всякого сего дня, для всякой эволюции, для трудной, медленной, полезной, созидаельной, коралловой работы еретики вредны: они нерасчетливо, глупо вскаивают в сегодня из завтра, они — романтики. Бабефу в 1797 году справедливо отрубили голову: он засокчил в 1917 год, перепрыгнув через полтораста лет. Справедливо рубя голову еретической, посягающей на догмы, литературе: эта литература — вредна. Но вредная литература полезнее полезной, она — средство борьбы с обызвестлением, склерозом, корой, мхом, покоем. Она утопична, нелепа — как Бабеф в 1797 году: она права через полтораста лет».

Някляеў — безумоўна «ерэтык» і для нашай літаратуры, і для нашага палітычнага мысленія.

У Някляева быў план: ён хацеў здзейсніць рэвалюцыю. Гаворка, вядома ж, не пра біщё шыбінаў, захоп тэлеграфа і стрэл з танка каля Дому афіцэраў. Яго мэтай была, паводле іншага расійскага класіка, рэвалюцыя ў галавах. Пасля Плошчы-2010 шмат амбяркоўвалі, што было б, калі бён дайшоў да гэтай самай плошчы (якай, карыстаючыся яго ж паэтычным тэзэйрусам, была для Някляева Прошчай, да якой паэт спусціўся са сваёй званарні — месцам казані, сумоў і са сваім народам, і, наважыўся сказаць, з высокім небам). Дык вось, умоўны лад тут зусім недарачны. Які алгарытм дзеяння быў бы, чым бы ўсё скончылася, калі б... Няма ў гісторыі ўмоўнага ладу. Ды і ці не дайшоў ён напрадзя да тae плошчы? Хай сабе ў фізічна, але, так бы мовіць, духов? Думаеща, што дайшоў.

І тыя, хто не далі яму дайсці фізічна, выдатна разумелі, чаго чакалі і што спадзяваліся пачуць людзі, выйшаўшы на плошчу 19-га...

*Іўпершыню, маўкліва сіяўши рот,
Знатоўцу глянуў люд.*

Амаль народ.

Дзеялі адмены гэтага «амаль», дзеялі адчування сябе як народу — хай сабе яно доўжылася ўсяго

гадзіну таго сапраўды народнага, нават сямейнага шэсця — і працаўні яго цалкам і ва ўсім задавальняе ў сваім існім выглядзе. Дыялектыка ж пачынаецца, калі паэт, ведаючы, што ён яшчэ й палітык, гэтую праўду ўсё адно гаворыць. Бо, паўторымся, — не казаць не можа.

Гэта і ёсьць той экватарыяльны нітаю, на адным полюсе якой — водар рубінаўскага «тулетішча», а на другім — глыбока нацыянальная й народніцкая (не магу падабраць лепшага слова) па духу творчасць Някляева; бязглудзая коўзанкавая папсень і выступ Піаэта, які ссумаваўся з 20 гадоў па стадыёнах і якому сапраўды ёсьць што сказаць...

У сваім эсэ, прысвечаным 65-годдзю В. Някляева (гл.: «Дзеялісці» №52), Рыгор Сітніца, абураючыся з нагоды таго, што «той-сёй з газетчыкаў» называе паэта палітыкам, піша: «Ты [Ул. Някляеў] не палітык. Для гэтага трэба, як мінімум, нарадзіцца не паэтам». То бок, з гледзішча мастака, гэтыя дзве іпастасі — рыхтык як геній і ліхадзеяства — несумяшчальныя.

Але ўсё залежыць ад того, што ўкладаецца ў найменне «палітык». Мы дагэтуль вернія забону, што ўлада псуе чалавека; што прыстойным людзям няма чаго рабіць у палітыцы, а сама прыстойнасць сінанімічна дысідэнтству... Так, валадарамі думак у цяперашні час стаюць не пісьменнікі, а спічрайтары. І Някляеў востра разумеў, што выступаў у няхай і бітма на бітых, але цесных літаратурных зальчыках недастатково. Бо па іншы бок — уся моі ідалагічнай машыны са сваім бачаннем сітуацій. Вуснамі персанажаў сваёй новай паэмі «Армагедон» (друкавалася ў часопісе «Дзеялісці», №44-47) Някляеў гэтая бачанне красамоўна праілюстраваў:

*А пе н д ы ы т
— Да пісіх ён! Ён дурэе,
А нам капец?..
(На Пу с т о г а)
Як бочку, пакачу!
Т э л е в і з а р к рычыць,
закашляўшыся
— Народны бунт!..
А р м а г а д о н
— Што гэта з ім?
Д о к т а р
— Хварэ.
А р м а г а д о н
— Даўк падлячыще.
Д о к т а р
— Я народ лячу.*

Пу с т ы

— На-род-ны лекар...
Я лячу народ,
Які за мной на заход і на ўсход
Ідзе — абы карміцца!

*А р м а г а д о н
— Ён галодны?..*

Пу с т ы

— Баіца быць галодным!
І свободным
Баіца быць!
І ўсё, што мне заўгодна,
Як з гліны,
я зляпіць магу з народа,
Які, куды ліхтарыкам свячу,
Туды ідзе, і ўсё, што захачу,
Я буду мець з такім народа, от
Сабе свячу, а думае народ:
Яму свячу! За мной ідзе ў паход,
Свято маё нясе,
што характэрна, от,
Не па зямлі ідзе, па прамяню
Ліхтарыка, а я яму маню,
Што па зямлі, а ўвогуле народ
Да ліхтара, да лямпачкі мне, от,
Г...но — народ...

Паэт і палітык — дыялектычнае пары. Палітыкі ніколі не скажа ўсё праўды пра свой народ, бо апошні яго цалкам і ва ўсім задавальняе ў сваім існім выглядзе. Дыялектыка ж пачынаецца, калі паэт, ведаючы, што ён яшчэ й палітык, гэтую праўду ўсё адно гаворыць. Бо, паўторымся, — не казаць не можа.

Можа падацца, што гэты тэкст — юбілейны панегірык, дзе зроблене Някляевым і яго кампаніяй ідэалізуецца. Гэта не зусім так. Але для мяне няма анікага хістання ў тым, што Някляеў — палітык менавіта ў такім, найвышэйшым разумені. А для кожнага палітыка галоўна акурат тое, банальнае, як любая ісціна і агучанае ў адным з перадвыбарчых тэлевізороў... Але гаворка не пра Нобелі і нават не пра Някляева, а — пра наша стаўленне да свайго пра той сумны прынцып, які канстатаваўся ў першым абзакы гэтага артыкула.

услёўдання абсалютнага да ўслёўдання, але ўсё ж не абсалютнага — гаворыць, што да кагосяці той зварот усё-такі дайшоў.

Што да вылучэння У. Някляева на Нобелеўскую прэмію, то ў гэтай гісторыі бачыцца адна прыкрая непазбежнасць. Цяпер шмат тых, хто раней ніколі не ўзяў бы прозу Някляева ў руку, і перадусім — «братья па піару», якія па вызначэнні адзін аднога не чытаюць (некаторыя з іх адразу ж публічна пачалі казаць пра неадпаведнасць творчасці Някляева такай высокай адзінцы), захоча пазнаёміцца з творчасцю вылучэнца. І гэта нагадвае тое, як чытаюць у школе зададзеныя да ўроку тэксты: не праста так, а праз прызму адказу настаўніку (чытай: «адэватнасці») высокай узнагародзе.

Наша сітуацыя крышачку нагадвае гісторыю вакол Пастарніка — маю на ўвазе шматлікія спекуляцыі пра «заслужанасць» і «адпаведнасць». На жаль, як бы там яно ні скончылася, пазатэкставы фактыры ўздымаюцца над тэкстам... Між тым, мяне ўжо чалавек піаэц папракнula, што я «баарнію сваіх», праяўляю нейкую карпаратыўную этыку (хаты ні ў якія карпаратыўныя не запісваўся), бо з якіх жа яшчэ меркаванняў гэтага можна хваліць прозу Някляева? Вось жа, адказваю ўсім тутака, што лічу яе, гэтую самую прозу, найбольш адметным з'яўлічам у беларускім літпрацэсе. Я нічога не ведаю пра адэватнасць і адпаведнасць. Я здагадваюся, што ў пэўны момант тэкст і сапраўды стаеца другасным. Я б з задавальненнем, калі б мог, аддаў прэмію спачатку Разанаву, а пасля Барадуліну, Бабкову і яшчэ дзесяткі нашых літаратараў... Але гаворка не пра Нобелі і нават не пра Някляева, а — пра наша стаўленне да свайго пра той сумны прынцып, які канстатаваўся ў першым абзакы гэтага артыкула.

Люты — ліпень 2011 г.

► ФРАШКА

«НЯКЛЯЕЎ НАЗАД НЕ ВЯРТАЕЦЦА»

Анатоль ІВАШЧАНКА

заяўжыў, што забыўся сярод застольнае мітусні свой піжмак. Ну, піжмак яшчэ паўбяды, але ж тамака засталіся ў правы кіроўцы. Што рабіць — трэба вяртагаца. І вось тут Уладзімір Пракопавіч прамовіў фразу, якую калі-небудзь увойдзе ў падручнікі для малодшых класаў: «Някляеў назад не вяртаецца». Прамоўлена гэта было спакойна, без лішніяе помпы, але гэтак цвёрда, што нікому ѯ да галавы не прыйшло аспрэчваць рашэнне. Спыніліся ля нейкага мясцовага клубу, дзе была ціскатэка, і пакінулі таварыша з Менску (каб не сумна) плюс пляшку (каб не змерзлі).

Пінжак чакаў гаспадара на крэсле ля стала, а прычыну казу су патлумачыла Севава матуля: маўляў, яна ўсіх перахрысціла на дарогу, а на кіроўцу забылася (ці тое ён сам нейкага ухіліўся?).

«Дзе ж вы так доўга?» — сустрэў нас сп. Уладзімір, занёс таварыша з Менску ў салон і ўесь астасні час не збіўшыся ў не схлусцішы вёў спейны рэй. Памятаю, адной з фінальных думак таго вечара было: «Шэсцьдзясят? Не, гэтага не можа быць...»

АКТУАЛІІ

ТАЯМНІЦЫ МЯРЛІНСКІХ БАЛОТАЎ, АБО ДАЧАРНОБЫЛЬСКІ «ПАЛІГОН»

Аляксей ДУБРОЎСКІ

Мы шмат даведаліся аб эксперыментах над людзьмі ў савецкія часы, звязаныя з упльвам «малых дозаў радыяцыі» на чалавека. На жаль, усе палешукі, як у Беларусі, так і ва Украіне і часткова ў Расіі, былі ў першай палове 60-ых паддоследнымі...

Менавіта тады з'явілася на Палесці паняще «памёр ад белакроўя». У нашыя дні беларускія дактары, абследуючы дзяцей у Столінскім раёне, разводзяць рукамі ўздзіллені: чаму тут такі вялікі адсотак хворых пры адносна невялікай забруджанасці раёна радыяцыі. Мянэ, радавога інжынера-эколога, на пачатку 90-х выклікалі ў Мінск у камісію па экалогіі, каб даў тлумачэнне прычынаў Столінскай трагедыі. Там жа і даведаўся, што сітуацыя з дачарнобыльскай радыяцыяй дагэтуль трываеца ў сакрэце.

У 1991 г. мне ў руکі трапіла навуковая праца «Глобальная выпадзеніе цэзія 137 і чалавек», выдадзеная ў 1974 г. для «Службовага карыстання». У атамнае стагоддзе такія працы па атаме натуральныя. Толькі ненатуральнае, над кім праводзілі доследы.

Пасля таго, як у 1962–63 гадах на галовы палешукоў абысадзілі радыёактыўныя блокі, у 1967-м на чатыры гады прыехала на Палесце праводзіць даследаванні сакрэтная экспедыцыя Інстытута біяфізікі ў 1970 годзе на падставе даследаванняў па Брэсцкай вобласці прыйшла да нечаканай выяснові: пры аднолькавай колькасці цэзія-137 у глебах з асушеных блот ён трапляе ў расліны і далей у малако ад 3 да 10 разоў менш, чым з цалінага блота. І тут жа ўзгаданай вышэй кнізе, у раздзеле «Пытанні прафілактыкі», члены экспедыцыі высочаўваюць на першое месца... меліярацыю. А як жа яшчэ можна засцерагчы мільёны людзей?

На сёння практычна 70 % блотаў Палесця асушеныя. Пацверджанне такім паводзінам цэзія выявілася ўжо ў новым «Руководстве по ведению агропромышленного производства в условиях радиоактивного загрязнения земель Республики Беларусь на 1993–1995 гг.». Цытую: «Уздым узороня грунтовых вод на глыбине 40–50 см ад паверхні глебы прыводзіць да павелічэння паступлення радыёактыўнаў у расліны ў 5–20 разоў, а яго паніжэнне да 150–200 см у 1,5–2 разы».

У 1962-м іх не стала, нягледзячы на пасіўныя супраціў жыхароў. Спачатку афіцыйна планавалі выкарыстаць тэрыторыю як палігон для выпрабаванняў ракет сяродній дальнасці, але з-за вялікай колькасці вёсак вакол палігона і недакладнасці ракет задуму спынілі — і палігон стаў выкарыстоўвацца дзеля паветраных бамбаванняў па наземных цэлях.

Першая спроба пракрасціся на «Мярлінскі» палігон з сябрам была нелегальнай. «Экскурсія» скончылася ў штабе палігона. Дзяжурная змена нас выявіла на аб'екце, і давялося прыкінуцца аматарамі дзікай прыроды.

І вось паступаюць найноўшыя дадзеныя: на меліярацыйным аб'екце «Пачапова» ў прыгарадзе Пінска плутоній у глебе перавышае дапушчальны ўзровень у шэсць разоў, у вёсцы Белавуша Столінскага раёна — у дзесяць. Але плутоній выпаў ад ЧАЭС не

далей 15 км. Чаму тады мы спажываем яго ўжо больш 30-і гадоў?

Далей... Урад СССР у шкоду расійскаму Нечарназем'ю раптам вылучыў перад 70-мі гадамі нам, палешукам, 2 мільярды рублёў на меліярацыю. Ці ўзвязаеца гэты факт з узнятай проблемай? Аказаеца, наўпрост. Згаданая вышай экспедыцыя Інстытута біяфізікі ў 1970 годзе на падставе даследаванняў па Брэсцкай вобласці прыйшла да нечаканай выяснові: пры аднолькавай колькасці цэзія-137 у глебах з асушеных блот ён трапляе ў расліны і далей у малако ад 3 да 10 разоў менш, чым з цалінага блота. І тут жа ўзгаданай вышэй кнізе, у раздзеле «Пытанні прафілактыкі», члены экспедыцыі высочаўваюць на першое месца... меліярацыю. А як жа яшчэ можна засцерагчы мільёны людзей?

На сёння практычна 70 % блотаў Палесця асушеныя. Пацверджанне такім паводзінам цэзія выявілася ўжо ў новым «Руководстве по ведению агропромышленного производства в условиях радиоактивного загрязнения земель Республики Беларусь на 1993–1995 гг.». Цытую: «Уздым узороня грунтовых вод на глыбине 40–50 см ад паверхні глебы прыводзіць да павелічэння паступлення радыёактыўнаў у расліны ў 5–20 разоў, а яго паніжэнне да 150–200 см у 1,5–2 разы».

Урадавая газета «Звязда» раптам прыўзняла таямнічу заслону дачарнобыльскай радыяцыі і паведаміла, што на Палесці да 1965 г. праводзіліся выпрабаванні нейтроннай зброі. Мала таго, саюзныя «браты» палічылі, што Палесце — неперспектыўны сельскагаспадарчы раён і пачалі «асаджваць» тут радыёактыўныя блокі, што ішлі на Захаднюю Еўропу ці на Маскву з палігонаў на Новай Зямлі і Сяміпалатінску, дзе тады праводзіліся выпрабаванні атамных бомбаў у стратасфери. Я бачыў лісты ў райвыканкамах, у якіх старшыня Дзяржкамгідрамета СССР Ю. Ізраэль папярэджваў аб гэтых акцыях. Вось адкуль ёдзістая таблеткі ў школах, якія выдаваліся ў тых — дачарнобыльскія — часы! Ну чым не генацыд? Экспазіцыйныя ж дозы былі не 10–20 мікрарэнтген, як паведамілі з Цэнтра, а 120. Здавалася б, публікацыя ў «Звяздзе» хоць і не прыводзіць дакументаў,

а толькі асабістое сведчанне, пацвярджае мае здагадкі. Але тут жа ў наступным нумары газеты з'яўляецца абвяржэнне сп. Несцярэнкі: «брудныя» блокі туды выпадкова прылягнулі з... Кітая. Гэта яшчэ раз пераканала мяне, што кірунак пошуку — правильны. І я зноў засабіраўшы дарогу на палігон.

Майі спадарожнікамі гэтым разам былі карэспандэнт беларускага радыё У. Макаўчук і загадчык аддзелам газеты «Пінскі веснік» У. Меляшэнка. Узялі афіцыйны дазвон у Мінабароны на ўезд на «Мярлінскі» палігон і — паехалі...

Першым суразмоўцамі стаў вядомы ў акрузе чалавек, былы дырэктар школы, вялікі знаўца гісторыі краю М.У.Шэлехаў. Сітуацыю ён нам не патлумачыў. Успомніў толькі, што ў 60-ых гады пару разоў вылятала школа ў воках на дырэктарскія пасады ад 20 км ад палігона, і тады ж узмоцнена давалі дзесяцім таблеткі. Часта прыяджалі дактары правяраць здароўе дзяцей. Нашае знаёмства з Міхасём Уладзіміравічам дало магчымасць выйсці на больш дасведчаных людзей. І адным з іх быў пенсіянер Е.М.Герасімовіч. Ён працаваў на палігоне з 1959 г., займаючы пасады ад ляснога тэхніка да галоўнага ляснічага Палескага ваенлягаса. Родам быў з выселенай вёскі Вілля. Жыццё да высялення было вельмі своеасаблівым і амаль вольным, бо анікія ўлады да іх не маглі дабрацца. За час вайны не бачылі немцаў. Ніхто не ведаў, колькі ў людзей зямлі. А ў 1961 г. прыехала сур'ёзна камісія і стала апісваць маё масць, пабудовы, сяды, а ў восеньскую слоту і вайсковыя машыны наляяці. Пачалося высяленне трох вёсак і больш тысяча сядзіб.

Праз два гады асобныя сем'і пачалі вяртацца назад у родныя мясціны. Але з неба пасыпаліся бомбы, каля Колак быў створаны ракетны палігон. Самавольныя вяртанцы сыйшлі. Да 1963 г. насељніцтва было ў асноўным выселена, і палігон стаў дзеянічнай. Можна толькі выказаць здагадку, колькі бомбаў і снарадаў за 30 гадоў скінута на гэту зямлю! А вось што выпрабоўвалі тут ядзерную зброю, сказаць нам суразмоўца не змог. Чытаў у нейкай газете, што ў часы Хрушчова ў небе Палесся, у стратасфери, быў здзінені

атамны выхух. Ні салдаты, ні працаўнікі лесу ніколі не карысталіся сродкамі абароны, хоць, калі гарэў лес каля Альман у 1982 годзе, многія ўдзельнікі тушэння пажару моцна захварэлі, ды і ён сам стаў сябе адчуваць горш.

Прырода палігона да 1965-га была вельмі багатай. Старыя высокапрадуктыўныя лісы, неіранутыя блоты цягнуліся на дзясяткі кіламетраў. Цяпер не тое: ад лясоў засталіся бездапаможныя астакі. Жывёльны свет захаваўся, але ўжо не палююць на дзікоў. Нарыхтавалі ласёў, аднак на нарыхтоўчым пункце не прынялі: шмат радыёактыўнаў у мясе. Давялося закапаць у лесе...

Для знаёмства з тэрыторыяй «Мярлінскага» палігона начальнікам штаба падпалкоўнікам Б. У. Батчанка нам быў выдзелены КамАЗ з кіроўцам Б. Г. Паляшчуком. Наш гід, аказаўся, у 1962 г. праходзіў тут тэрміновую службу, быў вадзіцелем у камандзіра. Перавёўся сюды з Вулькі Івацэвіцкага раёна, дзе размешчаліся ракетны полк. Адтуль, па яго словах, і праводзіліся пускі ракет на гэты палігон, а адзін раз прыышлі цягачы з ракетамі з пад Бреста.

Наш шлях па палігоне пачаўся з паўночнага КПП, поруч якога ўбачылі актыўную гаспадарчу дзейнасць па дрэваапрацоўцы. Першы прыпынак зрабілі праз 10 кіламетраў на месцы былога вёскі Колбікі. Замяralі экспазіцыйную дозу прыборам СРП-88. Паказаў ён 17 мікрарэнтген/гадзіна.

Дзень выдаўся сонечны, цёплы. У Колбіках (далей для прывязкі да мясцовасці я буду казаць аб вёсках, як абы існіх) нас сустрэў салдат тэрміновай службы. Выйшаў на парог басанож, распіліў на ўсе гузікі, паглядзеў на гасцей. Служба тут спецыфічная. Завозіць у лес па адным і пакідаюць на тыдзень ахоўваць маё масць назіральнага пункта...

Праехаўшы чарговы пункт назірания і ўброд раку Сцвігу, мы патрапілі ў вёску Калкі. Ад паселішча не засталося і следу. Хіба што могільнік нагадвае, што раней тут жылі людзі. Від, які адкрыўся нам, быў жудасным.

«Працоўнае поле» яшчэ ў 1962 г. было ўладкавана на месцы вёскі Калкі, уклю чаючы і могільнік, дзе апошнія пахаванні зроблены ў 1958-м. Вакол узвышаліся пышчаныя выдмы, амаль без расліннасці, зямля ў варонках, асколках. Але могільнік уразіў нас больш за ўсё. Гэта да якой ступені павінен дайсці чалавек, каб здзіненіць такое варварства? Могільнік перарыты варонкамі: валяющаца буйныя асколкі і часткі пабітай тэхнікі, пахіліліся драўляныя крыжы, сухія стогадовыя дубы і хвоі. Могільнік — гара пяску, ніводнай жывой травінкі...

З цяжкім пачуццём мы з'яджалаі адтуль, а дазіметр паказаў ужо 43 мікрарэнтгена, што ў два разы больш нормы.

Апошнім пунктам пaeзджі было вёска Храпунь. Прастаялая яна на малынічым беразе Сцвігу не меней чатырох стагоддзяў. Цяпер усе палі і сама вёска засаджаны

хваёвым лесам. Яшчэ восем гадоў назад можна было ўбачыць царкву сярод старых хвой. Цяпер застаўся падмурак і драўляны крыж на ім з кавалкамі прыбітай дошкі і надпісам: «Падарожнікі, успомніце пра Бога». Надпіс, зроблены фарбай ад рукі, нібы падводзіць вынік філасофіі нашага жыцця.

Радыяцыйны фон у Храпуне дайшоў да 55 мікрарэнтгена, а пад дрэвам — да 70. Тым не менш, у пойме ракі ходзяць статкі кароў з Украіны ці з Гомельскай вобласці. Адназначна: малако і мяса ад гэтага статка непрыдатны ў ежу. А яны тут з вясны да зімы пасвяшча...

Праехаўшы па палігоне не меней 60 км па жудаснай дарозе. Бездапаможнае ўражанне пакінулі лісы. Усяго палігон займае не меней 100 тысячай гектараў. З савецкіх рэспублік толькі Казахстан такі ж «падарунак» атрымаў пасля распаду СССР. З выкарыстаннем гэтага «падарунку» ўсе праблемы яшчэ наперадзе. Ужо калі выяздзілі за вароты КПП, да нас нечакана падышоў пажылы чалавек з супрацоўнікамі вымавіў: «Тут вы нічога не знайдзеце. У маладосці нам даводзілася піць воду з варонак ад бомбаў, але пілі не з кожнай. Там, дзе была добрая жыўнасць — пілі, а дзе вада была чыстай, знеківелілі — абыходзілі».

Дык ці мог быць «Палескі» (у народзе Мярлінскі) палігон месцам правядзення выпрабавання ракет, бомбаў, снарадаў, не выключана, што нейтроннай ядзернай зброі або яго асобных элементаў? Вазьму на сябе адлагу сцвярджаць, што былі тут нейкія пахаванні,магчыма, адыхадаў ядзернай вытворчасці. Мой калега па працы служыў у артылерыйскім палку пад Львовам, і сюды прыяджалі на стрэльбы. Гарматы пакідалі на палігоне, ад'язжалі на 20 км і дыстанцыя на кіравалі стрэльбамі. Незадarma ж камандзіраў палігона ў свой час часта выклікалі ў Москву. Можа, толькі яны і ведалі праўду. На жаль, адзін з іх памёр ад рака, а ў другога 11-гадовай дачке пайшла з жыцця ад той жа хваробы...

Ад наступстваў радыяктыўнага забруджвання навакольнага асяроддзя паміраюць дзесяці, а грамадства і нават бацькі — маўчачы, усё на Чарнобыль спісваюць, на беднату дзяржавы наракаюць. І змірлілі з бядой. Яскравы прыклад таму — заява аднаго з афіцэраў палігона. Ён, хто выхоўвае хворую маленъку дачку, жыццё якой знаходзіцца на грані катасцрафы менавіта ад рад

ПАМЯЦЬ

«ШЛЯХ МОЙ САМОТНЫ...»: ВАСІЛЬ ГАДУЛЬКА

Алесь КАСКО

Сонечная актавая зала жабінкаўскай школы мастацтваў з мяккім, адкрытым абліччам- партрэтам Васіль Гадулька, кветкамі ў празрыстых вазах, выставаю кніг, часопісных і газетных публікацый паэта, а галоўнае — яе шматлюднасць схіляла да такога ж лір'ична-светлага настрою і арганізатараў літаратурнага свята: супрацоўнікаў раённай бібліятэкі, гасцей-пісьменнікаў ды іншых яго ўдзельнікаў.

Аднак цень смутку не-не, дый прабягаў па тварах усіх: юбіляру толькі 65, яшчэ б яму ствараць ды ствараць, а яго ўжо няма больш чым паўтара дзесятка гадоў.

Нарадзіўся Васіль Гадулька 18 траўня 1946 года ў вёсцы Федзькавічы, гістарычна — Хведкавічы, у пяці кіламетрах ад Жабінкі і ў 25-ці ад Брэста. Хата, дзе была яго кальска, стаіць і цяпер, амаль вокамгненна прададзеная пасля смерці паэта (жалобная дата — 15 чэрвеня 1993-га) з лёгкай рукі брата пад «бістром», балазе знаходзіцца на скрыжаванні шумных шашэйных дарог. У ёй, бацькоўскай сялянскай хатіне, ён і памёр — самотна, на драўляным ложку каля століка з некранутымі лекамі і недапітим віном. Усё здарылася амаль так, як ён і прадбачыў у сумна-іранічнай аўтабіографіі для тутэйшай бібліятэкі: памёр «без сродкаў для існавання, незразуметы, расчараўаны і пакінуты ўсімі». Памыліўся толькі ў даце, ды і то на адзін год, свайго сыходу.

Паэта жыццё давала збоі не раз: дачаснае развітанне з інстытутам замежных моў, расчараўванне ў настаўніцай працы, страты блізкіх людзей, пакутліве хаканне да замужніх жанчын, занадта цеснае сяброўства з Бахусам, якое не ратавала, а, наадварот, узмацняла дэпрэсю. Яно ж, бадай, і

стрымлівала выходзіць з вершамі на шырокую аўдыторию. Сціпласць убрала ў сябе і сарамлівасць, і вінаватасць.

А між тым федзькавіцкі паэт мог бы «загучыць» задоўга да 1986-га, калі яго «адкрыў» жабінкаўскі цёзка-сябар Васіль Сахарчук. Творчасць не праста дапамагала яму выжываць ва ўласных мітэрніх — яна стваралася ім свядома, прафесійна, нездарма паэт сам, без чылі-небудзь патрыятычных настаўленняў, прыйшоў да неабходнасці пісаць па-беларуску. Мне, знаемаму з рукапісным архівам аўтара, нават раннія, юнацкія яго вершы зусім не падаліся «толькі асабістым хобі», як напісаў ён у згаданай паўтартоўнай аўтабіографіі. Аднак не без налёту кніжнісці, празмернай цягі да «мастакасці мастацтва», часам штучнай аздобы, што, між іншым, адзначаюць крытыкі і ў рускамоўных вершах Максіма Багдановіча. Згадаў вялікага паэта — і зазначаю: ці не пад ягоным уплывам зрабіў Васіль «крэн» да беларускасці? У роднамоўных вершах і пээмах Гадулька ёсць усё: глыбіня думкі і пачуцця, адметная вобразнасць, беззаганная гартоўка радка. Яны ў большасці сваёй простираю і важкія адначасова, зgrabныя, адмысловыя і натуральныя, нязмушаныя. Не крануты постмадэрнізмам? Як сказаць. Зноў згадаеца Багдановіч і яго вечна надзённы выраз: для нас усе шляхі прыдатныя. Хіба ж не ішлі за ім «Тутэйшыя», калі пачыналі свой шлях з паэтызацыі красы пылу, павуціння, смецця і супрацьстаўлялі ўсё гэта бадзёраму сацрэалізму? Бравурных матываў няма і ў Васіля Гадульку, аднак у яго куды менш, чым у многіх з іх, знароочыстасці, куды больш натуральнасці:

I, хоць вецер гне сухое вецце,
i, хоць іней срэбрам лёг на скронь,
нельга мне, шкада змахнуць,
як смецеце,
ліст, які сагрэў маю далонь.

Хто ведае, у якім напрамку пайшла з далейшай творчасцю паэта? Даведацца не дазволіў час. Маём што маем — у асноўным пээзію класічнага ўзору («адмысловага класічнага ўзору», як слушна сцвярджаю-

Берасцейскія літаратары Аляксей Філатав, Іван Дацкевіч і Алесь Каско кладуць кветкі да надмагільнага помніка Васілю Гадульку.

ць знаўцы ягонай творчасці). Гэта зусім не азначае, што яна згубілася ў традыцыйнасці, не выйшла за рамкі яе. Вольна пачуваеца аўтар і ў шматвектарнасці матываў, інтанацый, і ў разнастайнасці жанраў і формаў: балады і пээмы, трывалета і санета (у тым ліку вянка санетаў), актавы і народнай песні. Ці ж, напрыклад, не самабытна, не па-новому напластаваў ён на адвечную тэму мастацтва і мастака свой «зрэз»?

Дзівосных песьен адгалоскі да нашых дзён дайшлі здалёк.
А кветкі згортаюць пляёсткі,
каля іх атупляе змрок.

Не дагаджайце. Патрабуйце,
каб песня песняю была...
А лепей самі паспрабуйце
вырошчваць кветкі — без святла.

Кветкі без святла, вершы без аптымізму — яшчэ адна прычына, чаму Гадулька не спяшаўся выходзіць да шырокага чытача. Якой-небудзь прасветліны ні ў асабістым жыцці, ні ў тым, што за сценамі роднай хаты, ён не бачыць: «радыяція роспачы» ў яго не толькі ад чарнобыльскай катастроfy, на якую, дарэчы, паэт з болем адгукнуўся адразу ж, але і ад шалёнага тэхнічнага прагрэсу наогул, галоўнае ж — ад «натоўпу прагавітых, нахабных, разбэшчаных». Такія вершы, як «Неспакой», «Голос», «Чорная госьця», іншыя, прасякнуты публіцыстычным напа-

лом, аднак іх сярод завершаных няшмат, не адзін твор застаўся ў чарнавых накідах. Скажам — уступ да пээмы «Д'яблы», наскрэслены без падтэксту, адкрыта і з'едліва: народу на д'яблу «кірзавых ботаў хопіць — такі ўжо парадак: каб не босай нагой — пад азадак!»

Аднак вернемся ў сонечную залу, на ягоную юбілейную сустрэчу без яго. Хораша прагучалі тут многія вершы паэта з вуснаў і дарослых, і юных артыстай-чытальнікаў, а таксама беларускія песні ў выкананні народнага хору «Скарбніца». Асобная старонка была адведзена для нас, хто добра ведаў Васіля Гадульку, а паэт і фатограф Аляксей Ганчук застаўся адзінам аўтарам ягоных партрэтав... Мы дзяліліся не толькі думкамі пра вартасць Васілёвых вершаў і пээмай, а і ўспаміналі сустрэчы з ім, пасля якіх выносілі яркія ўражанні ад прачытанага ці самім аўтарам, што здараўся зрэдку, ці кім-небудзь іншым. Заставаліся і здзіўленне ад яго незвычайнай сціпласці ў паводзінах і гаворцы, нават перад маладзейшымі, і жаль ад Васілёвай празмернай замкнёнасці ў сабе. А тым часам, напрыканцы 1980-х, ягоны рукапіс пакрысе рыхтаваўся да друку Васілём Сахарчуком...

Згадваліся з уздычнасцю імёны іншых паэтаў, што рупіліся пра выданне твораў Гадульку асобнаю кніжкаю, праўда, ужо галоўным чынам пасля сыхо-

ду з жыцця абодвух Васілёў. Збіralіся народныя гроши і на Берасцейшчыне, і ў Мінску, вяліся перамовы з выдавецтвамі. Нарэшце, дзякуючы перш за ўсё клопатам Леаніда Галубовіча і асноўнай фундатарскай дапамозе Леаніда Дайнекі, у 2004 годзе выйшаў пасміротны зборнік Васіля Гадульку «Голос». Астатнія сродкі былі ўкладзены ў помнік (скульптар-мастак Сяргей Казак) на магілі паэта і яго бацькі ў Федзькавічах.

Пасля юбілейнай урачыстасці ў школе мастацтваў гурт пісьменнікаў, бібліятэкаў, журналістаў наведаў гэту памятную мясціну, дзе на гранітным камені ў форме восенскага кляновага ліста — знакавага для паэта вобраза, — пад абрывам ягонага аблічча выпісаны трэш слова з верша: «Шлях мой самотны...».

Вунь лісік на дрэве —
ахоплены тлом,
гарыць — дагарае апошнім
святом.
I хутка на дол разам
з іншымі ляжка.
Панура вятриска яму так
i кажа.
I чуе, як ліст яму шыпча ў адказ:
«...хай кропелькай сонца
згублюся ў траве —
мне ў памяці жыць,
покуль дрэва жыве».

Яго літаратурная слава яшчэ наперадзе — сказана пра Васіля Гадульку ў калектыўным зборніку серыі «Беларуская пээзія XX стагоддзя» (выд. «Мастацкая літаратура», 2008). Сам зборнік — гэта крок да далейшага «уваскарашэння» В. Гадульку (як і М. Купрэева, А. Сыса, І. Рубіна, В. Стрыжака) праз ягоную творчасць і памяць аб ім. Удзельнікі літаратурнай сустрэчы выказалі спадзей і гатоўнасць ахвяраваць пасільныя сродкі, тыя самыя «народныя» гроши, на галоўную кнігу таленавітага земляка, у якой было б змешчана ўсё, або амаль усё, ім напісаное, балазе дасюль яшчэ ёсць што шукаць у пээтавых архівах. Надзея таксама на мясцовую ўладу, тым болей, што яна ідзе на сусідства. Сёлета Жабінкаўскі рапыканкам прыняў рашэнне надаць адной з новых вуліц у раённым цэнтры імя Васіля Гадульку...

ВЕРШЫ

СВЯТАЯ ПАРА

Іван АРАБЕЙКА

Жывуць жукі, жуюць жукі
У Пажэжыне, у Жоры.
Жуюць, аж жах, як жабракі,
Інжыры, экамерыны, разскі,
Жывіцу з жэрдзя, піражскі,
Зляксалы жсір і жарсцякі,
Жэнышэн жаруць ажкоры.
З іркож жалеза, ланцузкі
Нажамі рэксуць удаўжскі.
Для жаб жукі не дружбакі,
Бо жлукі жукі не дружбакі,
І з лужын, і з зажоры.
Ажкорства, жажуць, — крыж цяжкі.
Ляжасць на ложках, як бажскі:
Заможна і ў мажоры.

Сінічка

Мароз. Завеі адгулі.
Сумёт на плот мядзведзем лезе,

I зайнелыя вуллі
Па чрыва стаяць у снезе.

Упарты гэткі стукаток,
Нібы работа йдзе якая, —
Сінічка гэта б'e ў ляточ,
Пчол на спажыву выклікае.
Тут прауда мо ў яе свая,
Ды ў кожнага — сваё прызванне.
Сінічка, кінь: там — рай, сям'я.
Канчай, дурнічка, партызаніць.

Гісторыю штудзіруочы ўпарты,
Урэшце рэшт — адно, што я скумекаў:
Ад Каіна — Батыі, Банапарты,
Ад Авея — Францыскі і Дамейкі.

У вянок класіку

Між многіх форм літаратуры
Мне наймілей мініяцюры.

Паклон сардэчны Вам, Брыль Янка,
За жменю сонечных брыльянтаў.

Міколу Пракаповічу

Скажу не вельмі сакавіта:
Я — за кароценкія тосты.
У мёртвых — літары на плітах,
А у Міколы — на літоўцы.

Аляксю Філатаву

Каб быў бы лепшым белы свет,
А ў душах — мір і свята,
Нігодных правіць Філарэт,
А графаманаў-недарж,
Вядомых, класікаў — Філатав.

Алесь Каско

Ёсьць трэы паэты — ўсе на «К» —
Купала, Колас, Кулляшоў.
Ды бракавала ім Каска, —
І вось Алесь прыйшоў.

АПОВЕД

ЖОРСТКАСЦЬ ЛЁСУ

Анатоль САНАЦЕНКА

Таццяна Іванаўна думала, што яе жорстка абдурылі. Падмянілі яе, Таццяны Іванаўны, жыццё чужым. Бо ёй жа калісці было абяцана іншае: выдатнае, яркае, казачнае... Напрыклад так: клапатлівы муж, паслушмяныя дзеци, дастатак, балы, прыёмы... Або так: замежжа (хай будзе Францыя), буцікі, дыяменты, кафешантан... А на самай справе — сціплае існаванне правінцыйнай настаўніцы рускай мовы, муж аб'еўся груш, дзяцей няма, і ні грошай, ні баляў, ні буцікаў. Таццяна Іванаўна была не згодная. Прабачце, вы што мне ў дзяцінстве абяцалі? Дзе гэта ўсё? Вярніце маё, а забярыце ваша! Але дзесьці там, у вышэйших, не згаджаліся. Што, маўляў, ёсьць у асартыменце, тое і бярыце. Іншага не маецца. Як жа так? Бязладдзе! Дайце книгу скаргай!..

І Таццяна Іванаўна скардзілася — сяброўкам, маме, якая ўсё разумела, мудраму, але маўкліваму кату, які па-філасофску вуркатаў на падушцы, свайму адлюстраванню ў люстэрку... Але лёс, відаць, так хацеў, лёс рабіў свою справу, не звяртаючы ніякай увагі на ейныя скаргі і слёзы. І так — дзень за днём, год — за годам... Цямрэча!

Калісці ў дзяцінстве, намару́шы сабе жыццё феерычнае, жыццё дзіўнае — з прынцам, з ружамі, з белай сукенкай з батиста, — Таццяна Іванаўна спаквала і сама паверыла ў яго. Ну, калі ёй ўсё бачыцца так выразна і ярка, значыць, гэта не фантазія, не выдумка, а самая што ні на ёсьць рэальнасць. Насамрэч, у Папялушки ж атрымалася. Чаму не можа атрымаша ў яе? Таму — задзярэм планку вышэй, зробім адзнаку на такой вышыні, каб ніхто не мог дацягнуцца. Ніхто — з гэтай сумнай, гідкай, нявартай яе, Таццяна Іванаўна, рэчаіснасці. Акрамя прынца, разумела.

І ніхто не дацягваўся. Маўляў, і не трэба.

Між тым час ішоў, нічога не змянялася. А Таццяна Іванаўна, разумела, не маладзела. Як гаворыцца, дзе 25, там і 30. Ва ўсіх ужо даўно сем'і, дзеци, сямейныя клопаты. Таццяна Іванаўна ж працягвала пільнаваць у сваёй адзнакі: раптам знойдзеца такі лёгкаатлет, які возьме гэту вышыню? Не знаходзіўся.

— Млін, — думала Таццяна Іванаўна, дыпламаваны філаг.

Не, у яе, вядома, былі прыхільнікі. Аднаму з іх (крыжуючы ў душы пальцы) яна нават абяцала стаць законнай жонкай. Пад упльвам акалічнасцяў і бацькоў спраva зайдла далёка — да падачы заявы. Але — у самы апошні момент — яна збегла, не з'явілася ў Палац, дзе чакаў яе не прынц, а так, інжынер нейкага НДІ. «Добрую справу людзі «браком» не назавуць», — тлумачыла яна потым сяброўкам. Сяброўкі згодна ківалі, але думалі па-іншаму.

Была ў гасціях, пазнаёмілася з мясцовым паэтам. Нібыта нічога асаблівага: пацёртка джынсы, застэрэлы світарок, нос, вуши, вочы — усё, як у людзей. Але ж — паэт!

Папілі чаю, пагаварылі аб творчасці Блока. Божа мой, — роднасная душа! Але — не паказваць выгляду. Трымаща...

Пачаліся адносіны: платанічныя, ідэальныя.

Паэт, як і ўсе, натхніўся спачатку яе прыгажосцю — прыгажосцю сплячай прынцэсы — падышоў бліжэй, каб разгледзець лепей, паскакаў трохі разам з іншымі, імкнучыся дацигнунца да планкі, зразумеў, што не, не яго гэтая спраva, хацеў ужо адваліць, але Таццяна Іванаўна не пусціла. Усёткі ўзнёслая істота. Рэдкая. Хоць і не прынц. Ды і гады, ведаце, ідуць, трэба вызначацца, будавацца сваё гняздзечка. Як гаворыцца, у птушкі ёсьць гняздо, у звера ёсьць нара...

І яна ўважыла, пусціла яго ў свой Палац. «Прынцеса мая», — захоплена шаптаў паэт, націскаючы на яе далікатную скuru сваім двухдзённым шчаціннем. Таццяна Іванаўна была нібыта шчаслівая. Распісаліся.

Аказалася, што ў побыце паэт — нязносы. Надоўга сыходзіць у сябе, блукае па кватэры як самнамбул. Шмат курыць, маўчыць і не звяртае анікай увагі на прыгажосць Таццяны Іванаўны. А гэта ўжо сур'ёзнае злачынства.

Таццяна Іванаўна злавалася.

Асабліва яе ятрыла звычка паэта замыкацца — знатнікам і ручкай — у туалете. «Набокаў, калі жыў у Берліне, таксама ў клазеце свае аповеды пісаў», — тлумачыў ён. «Але ж ты не ў Берліне, — уядала Таццяна Іванаўна. — І не набокаў», — дадавала яна пра сябе, ціха зларднічаючы.

Былі за паэтам яшчэ і іншыя жахлівия грахі. Так, напрыклад, любіў ён падоўту сядзець у ваннай, ядучы яблыкі. Наконт яблыкаў у яго таксама было апраўданне: прыводзіў прыклад нейкай ангельскай пісменніцы (ці пісменніка?), — Таццяна Іванаўна ўжо не слухала, стаміўшыся ад усёй гэтай недасканаласці. Калі ж, мычыўшыся на хуткую руку, паэт

прымай ў душ, то співаў рознымі галасамі. Ары! Гэта таксама злавала.

А то прыгчілася на яго дзвівацца — гаварыць пра Чэхава. Ледзь што: а вось Чэхава, а вось у Чэхава... Замучыў зусім. «Ты, мусіць, таксама лічыш сябе вялікім пісменнікам?» — пытала Таццяна Іванаўна, міргаючы часцей звычайнага. І было незразумела, ці то здзекуецца яна, ці то шчыра кажа. Паэт, на ўсякі выпадак, крыўдзіўся.

Але самым непрыемным была яго звычка ў добрым настроі перад тым, як сесці за пісмовы стол, паразмінаць свае паэтычныя пэндзлі. «Нятленка прэ», — глумачыў ён — і, задаволены, храбусцеў пальцамі. Жах!

«Не пой, красавица, пры мне...» — гундосці ён праз паўгадзіны ёй у вуха, нечакана з'яўляючыся за спіной і хапаючы за стан, у той час, як яна пераварочвала катлету на скваргатлівай патэльні. «Прашу цябе, адыйдзі», — раздражнёна казала Таццяна Іванаўна, соўтаючы назад локцямі. «Не, радасць мая, ты паслухай, які верш я напісаў», — захоплена казаў паэт, ужо становячыся ў паставу дэкламатора.

Телефон

Ты выйдешь в полночь.

Мрак беззвездный
Тебя обступит, поведет.
И разум тебе скажет: «Поздно»,
Но чувство вспять не повернет.

И ты пройдешь сквозь эти арки
Чудовищ — ящеров — домов,
Моля о том, чтоб только Парки
Не различили звук шагов;

нязносым чалавекам... — Таццяна Іванаўне хадзелася манерна, як у чорна-белым кіно, паднесці руку да ілба, працягнуць: «Ах, пакінцye мяне, мнe нічога ад вас не трэба, і наогул, гэта не маё жыццё...», але яна разумела, што такі жэст марны — няма чаго і для каго.

А паэт усё спадзяваўся, усё матляўся. Хутка, маўляў, хутка наступіць мой час. У іх горадзе ў яго была пэўная вядомасць. На творчых вечарах, якія зладжвалі ў школах і бібліятэках, жанчыны глядзелі на яго з захапленнем. Таццяну Іванаўну гэта абурала. Што вы глядзіце так, што вы глядзіце, вы ж не ведаце: у побыце ён — пачвара! Ён співае ў ваннай, ён храбусціц пальцамі, ён гаворыць пра Чэхава, ён, ён, ён... Але жанчыны не чулі ўнутранага крыку Таццяны Іванаўны і становіліся ў чаргу па аўтографы.

Паэт не друкавалі. Ён што раз адпрайляў напісане ўсё ў новыя і новыя часопісы. Адказаў не было. У лепшым выпадку паведамлялі: «Не падыходзіць». «Баяща канкурэнцыі, — тлумачыў ён. — Самі ж даўно пісаць развучыліся...»

На 99-й адпрайцы ён зламаўся, упаў у дэпрэсію. Запіў, вядома. Потым стаў усlyых размаўляць з Пушкіным, сварыца з Лермантавым. Балела печань, падстраўнікаўся... Адвзілі ў лякарню. «Панкрайтит. Востры», — казалі лекары. Выпісалі далечвашца дадому. Ён ужо не співаў ары, не храбусцеў натхнёна пальцамі. Толькі ляжаў ці хадзіў з кута ў кут. Так і дахадзіўся да шырокага інфаркта. Потым быў другі — не менш шырокі. І паэта ўрачыста знеслі за горад, на сельскі могільнік, вельмі паэтычнага выгляду.

Мінула дваццать гадоў. Паэта забылі. Нібы і не было. Таццяна Іванаўна, адчуваючы сябе ўжо ўдавой-карапавай, так і не разабрала яго архіў. А навошта? Для каго? На самай справе...

Аднойчы ў іх горад прыехаў сталічны дацэнт, кандыдат навук (чорны шыракаполы капіялош на філалагічнай галаве, доўгае скруное паліто таго ж колеру, кій з бронзавай булавешкай — любоў да антыкварыяту і дапамога пашкоджанай на веласіпедным шпаківым назе). Дацэнт збіраў матэрыялы для доктарскай. Ён і растлумачыў Таццяну Іванаўне, што паэт з'яўляецца спадчыннікам па прамой Срэбнага века. Так сказаць, пляменнікам Хадасевіча, унукам, калі хочаце, Гумілеву. Не пабаімся гэтага слова: апошнім класікам XX стагоддзя! «З геніяльнымі сучаснікамі заўсёды так, — элегантна запальваючы з дазволу Таццяны Іванаўны цыгарэту, элегантна адстаўляючы руку з нетутэйшай, імпартнай папяросай убок, казаў ён спагадлівым тонам. — Здзенеца, можна стварыць нешта больш таленавітае, чым яны, не шануеш іх. Але праходзіць час, і разумееш: не, нельга; гэта — вяршыня».

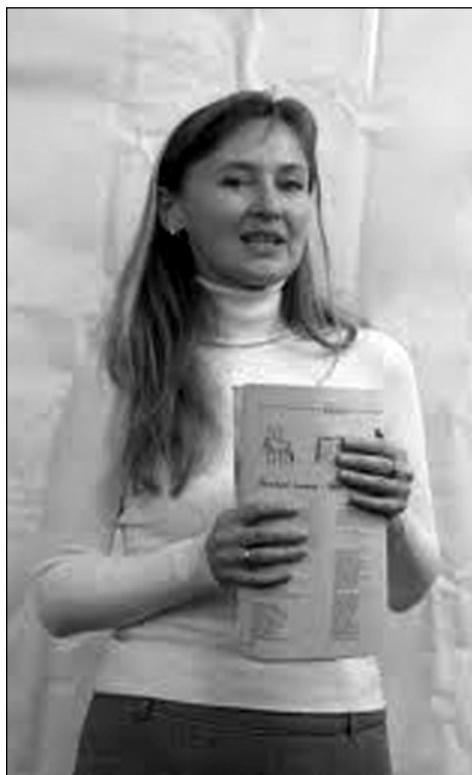
Слухаючы словам, якія вымаўляючыся аксамітным барытонам дацэнта, Таццяна Іванаўна была шчаслівая: яе мара збылася, ёй вярнулі яе жыццё, здавалася б, назаўсёды згубленая. Заўтра трэба б'яздзіць за горад, на разрослыя за гэтыя гады могільнік — паправіць стужку на ўжо мемарыяльным вянку.

Пераклад з расійскай

▶ ВЕРШЫ

ЧАРГОВАЕ ЛЕТА

Аксана ДАНІЛЬЧЫК

*Мае вены, што з кожным годам
робіца ўсё больш заўважнымі,
запаўняюца сонечнай плазмай,
якая паступова выцясняе кроў.
Я гартаю рукапісы, што так доўга маўчалі,
у спадзяванні даць ім голос,
а пасля ступаю ў чаргавае лета,
і мой след застасаецца на мяккім асфальце.*

*уяўляеш
яны ніколі не прачытаюць Ніціш
навошта ім ведаць пра гарады
якія даводзяць да вар'яцтва
навошта ім ведаць пра тое
што звар'яцца
эта значыць абараніца*

*уяўляеш
яны ніколі не прачытаюць Павэзэ
навошта ім ведаць пра тое
чые очы мае смерць
навошта ім ведаць
як памёр
той хто паспрабаваў
але не змог*

*уяўляеш
яны ніколі не спыняюца каля дома
дзе ёсць Прыма Леві
навошта ім ведаць пра тое
хто патануў а хто ўратаваўся
навошта ім ведаць пра тое
дзе канчаецца чалавечнасць*

навошта ім увогуле нешта ведаць

*уяўляеш
такіх як яны — большасць*

*аднойчы я падумала што мы ніколі больш
не пабачымся
і на старонках памяці твой образ не будзе
пазначаны
мне стала сумна ад таго незваротнасці
і я падумала што сітуацыя даволі
гаротная
а пасля я падумала а што калі б раптам
у нейкую сонную раніцу
каханкі мае вярнуцца са сваімі незагойны
мі ці загоенымі ранамі*

*і сталі б стукаць у дзвёры і распавядадаць
пра мінулае
і нешта згадваць галасамі прачулымі
а пад вокнамі коні б іржали і чакала
карэта з вазніцаю
тая самая ў якой далёка не з'едзеш
а можна канчатковая спыніца
то я напэўна б кінула ўсе і гостпадзе
напрамілы
пабегла б куды падалей і магчыма нават
з бутэлькай тэклі
і разгляджаючы голкі смарагдавых кактусаў
на фоне ненатуральна сіняга неба
распавядала б што ў некаторых выпадках
«ніколі» ёсьць самай трывалай глебай
ёсьць самым найправільнym выйсцем
найдасканалым збавеннем
белым колерам без аніякіх адценняў*

Роздум над вершамі

*На вялікі жаль,
я даўно ўжо не п'ю —
ні ранкам, ні вечарам.
Відаць, мой арганізм
вычарпаў усе свае рэсурсныя магчымасці.
Я нават не заўважыла,
як кінула паліць.
Затое ў нядзелю,
калі ўсе яшчэ спяць,
я выслізгваю з ложска,
заварваю каву
(этот я пакуль што магу сабе дазволіць),
і з кубачкам кавы
чытаю вершы Букоўскі.
Усе яшчэ спяць,
а я думаю
пра іншае вымірэнне чалавечага жыцця.
Адпаведнае сабе самому, ці што?*

*Яшчэ я спрабую ўяўвіць
заход сонца з бутэлькай і сігарай
і пустыню, а за ёю горныя хрыбы.
«Ок», думаю я, не ўсё так страшна,
галоўнае бачыць перспектыву.*

*I бясконіцаць,
у якую рухаецца статак дзікіх скакуноў.*

*пустымі сонечнымі вуліцамі
дзе няма ніводнай жывой душы*

*дзе толькі дворнік змятае з прыступак
сонечны пыл
а драўляныя лаўкі пахнуць свежаю фарбай
іду не я*

*там доўгія крохкія цені абуджсаных
дрэваў
перацякаюць з аднаго боку вуліцы
на другі
і робяцца мастамі для нябачных радасцяў
і тэлефон згубіла не я
гэта мужчыны стравілі свае галасы
і схаваліся ў срэбныя скарбонкі нібыта
ў панцыр*

засталася адна толькі музыка

*музыка што яскравай стужкай-хвастом
удзымаетца за паветраным шарам
і разам з ім адлятае за даляглід*

*я жыву ў далонях гэтага імгненні
бо скончыліся дні і скончыліся ночы*

*і нават калі мне мільёны гадоў і ўва мne
мільёны гарадоў
знаёмых да апошняй драбніцы
і зусім невядомых*

*і нават калі каханне яшчэ не прычына
каб адмовіца ад саміх сябе
хочь адсунласі кахання яшчэ
не прычына
каб адмовіца ад саміх сябе
хочь нішто не прычына
людзі ўсё роўна працягваюць сябе забіваць*

*а калі ўсё ж такі надыходзіць раніца
то такая раніца як міласэрнасць
дзе шукаць твой водар
іланг-іланг*

*раскладаючы слова на літары
структурну на яе кампаненты
да якой адсуннасці можна дайсці
блакітнай ружовай
а можа залатай*

*кветка гарбаты
раскрыеца ў кіпені
і калыхаючыся ў вадзе
прастывае песню
быццам птушка на церніх*

*функцыянаванне свету залежыць
выключна ад гэтай песні
гэтаксама як і ад крылля матыля
бо ўсё астатнія
толькі слова*

*Памятаеш верш
пра яе сліздзяныя крылцы?
Дык глядзі цяпер праз іх
на бляхмарныя нябёсы
і не думай,
сёння зараз тут і цяпер
не думай,
дазволь сабе такую раскошу — не думаць.*

*Бо ў гэтыя самы момант
некта іншы думае пра цябе.*

I гэта — адказ.

*Хто сказаў «маўчанне»?
Сапраўднае золата — слова.
Вось я і раблюся ашчаднай.*

Архіў
*Рэльефы падэшваў на мяккім асфальце
перадвячэрнім часам назадваюць
аб тых, хто праішоў па горадзе,
запоўненым невядомымі пахамі
відавочна іншаземнага паходжання.
Ты не пазнаеш болей гораду —
о, гэтая бясконцыя змены!
Цікава, а ці пазнаю я цябе?*

тудысама — у зорнае бязмежжа. Потым чарга ног — яны, узнятые ўгору, бязгучна старуюсь наўз-дым, не раўнучы «Васток-1» і «Васток-2». Тым жа часам тая самая прыгода наўчыла і быка: вясёлы выбух неўсцеражонай шампані — і яго цела кръшыцца, дзеліцца на вялікія шматкі, што разлятаюцца ўгору шчаслівым каляровым фаерверкам...

Хто я цяпер? Гэта цяжка скажаць. Ці чалавек я? Ой, пэўна не. Мае канцавіны гэтак шалёна няблізка адна ад адной, а паміж імі — зорная бездань на мільяды светлавых эпох. Так, мае ногі, руکі і цела — зоркі. Няўежнае згусце матэрый, тоны галактычнага пылу, урану, кремню, марганцу ды іншай касмічнай дрэні. Не, дакладна: чалавекам тут не пахне.

А бык тутсама, у небе. Але цяпер у нас з ім няма варожкі, няма больш забойцы, няма ахвяры. І ў прынцыпе, мы адзін аднаму — ніхто. Маўклівия згуртаванні зорак, якім у роўнай меры займае мову перад манархавым абліччам касмічнай моўчи. Сузор'е Быка і сузор'е Вадаліва.

Дык я, значыцца, ёсць сузор'ем?

Сузор'ем?! Тым вымысленым задзіночаннем сонцаў, якое існуе толькі ў выяўленні чалавека і складаецца з нічым не звязаных у рэчаісных свеце нябесных цел?.. Чорт яго ведае...

Я ёсць, але мяне не існуе. І гэтак я — абсолютна вымысленая сутнасць — кручуся, лунаю, гушкаюся, ці як там называеца дзеянне, якое я раблю ў гэтай бяскошай прасторы, дзе імгнение за год. А пада мною, сядро выдмаў і барханаў Зямлі, загружаючы па-калену ў пяску, ablізаючы губы ад саракагадовага гарадзенскага перапою, брыдзе вядомая ваўкала-кам Францівічам зборная Беларусі па негалоўных відах спорту.

Першынство на прызы Майселя па спартыўным арыентаванні ў сінайскай пустэльні.

Вайна з дзъмухаўцамі

З'езд беларусістаў свету адбыўся сярод лабірінтаў і містэрыяў менскага харэаграфічнага каледжа. Штлі замежныя прафесары, знаўцы трох падзелаў Рэчы Паспалітай, з партфелямі і ноўтбукамі, крохылі шаноўныя спецыялісткі па паўстанні 1863 года, з фрызурамі і педыкюром. Падчас іх шэсці бясконцымі калідорамі трапляліся ім бязгучныя дзяячынкі-здані ў пунтах і пухкіх белых спаднічаках. Гадаванкі каледжа абдорвалі кожнага навукоўца глыбокім кнікеснам. Лебядзіныя шыўкі як на загад згіналіся ў пашанотным нахіле, а ў вялікіх, на ўсю сценку, лістэрках дрыгачеліх сарамлівых посмешкі.

На ўрачыстым адкрыцці з'езду гадаванкі паказалі нумар «Суворавіцкі валіс», прычым сувораўцы былі сапраўдныя — падлеткі, апранутыя ў чорную, як смоль, форму. Выявілася: некалькі курсантаў наўвідае тут гурток бальнага танцу. На адкрыцці выступіла таксама дырэктарка каледжа: па-дзячоўчы худзенькая былая прыма-балерына. На правах гаспадыні, запінаючыся (як бы прыслухоўвалася да ўнутранага метранома), дырэктарка сказала: «Вітаем вас, і раз і два, мы радыя бачыць вас на нашым з'ездзе беларусі-сі-стаў, і раз і два, работайце пладатворна».

Мы разышліся па класах каледжа — звычайных школьніх

класах. Наша габрэйская секцыя мела абмеркаваць менскія гета і Марка Шагала.

І раптам:

— Вайна, вайна!

Гэта немараве дзяячынка-асістэнтка: паружавела неяк нездароўча, і, здаецца, вось-вось бразнецца ў паўпрытоме.

Усё прыходзіць у рух: балерынкі бязгужка перабіраюць белымі ножкамі — прафесійна гойсаюць па фое, як па сцэне, дырэктарка харэаграфічнага каледжа зацікае ў абдоймах скіпелы самавар, замежныя прафесары, знаўцы трох падзелаў Рэчы Паспалітай, ашаломлена садзяцца проста на падлогу, спецыялісткі па паўстанні 1863 года ўзбуджана паскокаюць да столі. Вайна, якая шчэ вайна?! Каму мы трэба?

Нібы спраўджваючы ліхую вестку, па небе грымотна шугае рэактыўныя вынішчальнікі.

«Зараз будзе зварот кіраўніка дзяржавы», — гучыць праз дзвёры класа чыйсці голас.

Уключаем тэлевізар. На экране столькі гадоў бачаны намі твар, да якога — чаго хаваць — мы збольшага адчувалі непрыязнасць, аднак цяпер, у святле апошніх навінаў, ён нават крыху парадней ды набыў рысы: напоўніўся зморшчынкамі, адметнымі пагоркамі і ўмінкамі. Мала не бацькоўскія цяпер вочы выпраменьваюць зычлівасць, і мілья цяпер губы вымаўляюць: «Браты і сёстры! Нам капец...».

Дыспазіцыя: на нашу краіну наваліліся орды дзъмухаўцоў. Ой-вай, хто б мог думаць: жоўтабельыя, аксамітна-пухнатыя паскуднікі топчуць дол тваёй краіны. Ратунку няма ані. Дзъмухаўцы змаймаюць тэрыторыю, пратачаюць праз асфальт, каласіца на кожным найменшым лапіку, лезуць напралом. Мільяды палёвых шчупальцаў, што шалёна прагнущы аднаго — людскіх сэрцаў. Не вытруціш. Спрабавалі скасіць — жоўтая атрута з націння пырскае, выядае вочы і мозг касцю, а на месцы панішчаных кветак вокамгненна расквітае ўтрай большая колькасць звышновых сонцаў.

Дзяячынка, дзяячынка, дзъмухаўцы знайшли нашу краіну і цяпер шукаюць наш горад.

Горадні і Пружанаў ужо няма — патанулі ў дзъмухаўцовай навале, жоўтым моры; хіба на балотах Палесся і Віцебшчыны справы ў ворага ідуць марудней. Спрабавалі супрацьстаяць? А як жа! Тактыка выпаленай зямлі плёну не дала. Зямлі — вунь яе колькі, паліва ж — непараўнальнай менш. Стратэгія вытаптанай зямлі нават не разглядаецца, паколькі ўсе, хто мог тантагаць, зашыліся ў дамы: з вішні сваіх ховішчаў назіраюць за павольным захопам тэрыторыі. Бо інструкцыя па выжыванні гучыць адназначна: барані вас Божа, куме, высунацца за парог, адзін крок па зямлі умомант дасць вам зразумець, што вы труп. Зябарэць, накрыеце сваімі драпежнымі хвалімі бязлітаснае мора дзъмухаўцу.

Міністр абароны з усім сваім штабам здаўся ворагу пры першай сутыгчы, галава Напланкун на «тушцы» з цэльназалатога каркаса зляцеў у Вену. У сталіцы бардак і здрада. І кветнік. Праўда, пакуль не такі дасканалы, як пра тое мройлі ў сваіх эратычных снах камунальнікі-маньякі — але, як

зазначаюць яны цяпер у сваім прынагодным звароце з блага прыхаванай радасцю, кветнікай «ужо самы вялікі ў Еўропе».

Як са здзіўленнем высвятляецца, кіраўнік краіны застаўся тут, разам з намі: «Дзе народ, — цяжка дыхаючы, быццам пасля выканання мужавых авабязкай, кажа ён, — там і яго павадыр».

Хто ж мог падумаць, што Беларусь, родную зямліцу, трэба было заботанаваць? Усю, да апошняга ўзгорачка мілага поля: багны, курганы, лясы? Зафігачыць месівам па самыя вушы. Шчыльненка ўтрамбаваць дол ля кожнютага камля, палі і маставой апоры. Хто ж мог здагадацца, што трэба было нанова ўвесці інстытут піянераў-герояў? Гойсалі б сабе сюд-туд за ідэю, каб нічога-нідзе-ніякага, апінводнай жывой шчылінкі, ані найменшага шанца расліне-мутанту. А як што якое — дык «102» і самалётаверталёты ўтопіаць уесь раён трайным слоем шэрага паратунку.

З якога боку прыйдзе апакаліпсіс? Прызнаўся, палова з нас грашыла на ўсходнюю суседку: «Гэтыя?! Гэтыя могуць і хочуць — захопнікі, імперыя, навалач». А цяпер бачыш — наадварот: скідаюць з самалётаў пачкі з гуманітарнымі пельменямі: «Грымайцеся, браткі-беларусы!». Другая палова з нас думала на заходніку: «Гэтыя могуць, хоць і не хочуць». Але цяпер бач — пераправілі пры дапамозе рачнога флоту чалавек 700 нашых на вялікую зямлю. Да канца судаходнага сезона дэкларуюць перавезці яшчэ дзве тысічы.

Трэцяя наша палова, складзеная з паловы першай нашай паловы і з паловы другой нашай паловы, адным словам, з тых нашых людзей, што заўсёды маюць думку ў кішэні, намялявалася ў сваіх галавах карціны гнусотнай змовы паміж паўночнымі і паўдзённымі суседзямі. Прыйдзенымі суседзямі. Прыйдзенымі суседзямі. Яшчэ 70-ыя. Нейкі геній-адзінотнік, прости санітар хуткай дапамогі з Маладечна, распрацаўваў інженерны план узнясения БССР на неба. Жыць і гадаваць бульбу ды гуркі на лятычных тэррасах са шкла і бетону, нараджацца, жаніцца і засаджваць турнэспам паветраныя аранжарэі. Яшчэ тады праектнаму воку маладэчанская пазорцы адкрылася Паднябесная Беларусь: адараўцаца ад зямлі, не слухаць ейнага поклічу, стаща свабоднымі. А ўжо ў вольную часіну, у адных прадэзінфікаўных сланцах і плаўках разам з вечаровай прахалодай спускацца на планету, старую нашу порхайку, і заміраць у шэлонгуну сядрод мройнай цішы ў пустельняў. Начапляць артапедычныя акуляры з сяцчастымі шкельцамі і, закусіўшы свежавырванай рэдзькай-дзічкай, лежачы, слухаць выдмы.

Яшчэ адна наша палова, ужо чацвёртая, чакала канца, які смаляне згары, што заакеанская Госпад абрывае на нас за грахі серку і агонь з неба. Цяпер ясна — памыляліся таксама. Хто ж мог падумаць, што вораг прыйдзе знізу і што ён зусім не будзе мець душы?

Як неразважна і неразумна ўсё, жыць гэтае... И як жа недарэчна звініць каледжны званок: «Адзін саракахвіліны занятае па страху і чаканні смерці выправавілі, перапынак».

Дзяячынка, дзяячынка, дзъмухаўцы знайшли нашу горад, цяпер шукаюць нашу вуліцу.

Верталётны полк з Мачулішчаў ратуеца толькі тым, што ніколі не прызымляецца. На цэнтральных плошчах нашых гародоў захопнікі развялі вогнішчы і паляць кнігі Рэя Брэдбери, а на гарадскіх могілках урачыста хаваюць гербары. Кажуць, у цэнтральны магілёўскі тэлеэфір выйшаў іх галоўнікамандуючы. Што сказаў? Ніхто не зразумеў: капіт ўсе пабеглі ўключочаць тэлевізар, ён ужо пырскаваўся ў экран сокам развітальныя баналянасця. Нешта пра тое, што дзъмухаўцы таксама змяліне — і нават шчэ большыя за людзей.

За што яны менавіта нас? Пытанне ў саменъка вока, але адказу няма ні ў смузе стагоддзяў, ні ў агляднымі мінульымі. Ніхера няясна. Ні-хе-ра. Вуліца Прытыцкага спусцела, спустошылася, толькі чуваць, як да нас няспечна крадзеца ціша.

Дзяячынка, дзяячынка, дзъмухаўцы знайшли нашу вуліцу, цяпер шукаюць наш дом.

Сядзім з надкусанымі лакцімі. Як жа мірна ўсё пачыналася: веснавы двор, бязмежная савецкая дзяцінства і кармёжка з нажа. З цягам часу мы з гэтым усім неяк так пабывлікіся, пабажыліся.

Потым нават злаўчыліся і ўхапілі Бога за бараду, і вось цяпер на пачэнай пасадзе гаспадароў јэшчэ ўжо самі прызначали прыёмныя гадзіны для іншых населенікаў вальера. Нас папярэджалі: як нарадзіліся, то ўсе адназначна і паўміраце, але ні слова пра тое,

што праміж будзе гэтак пагана. Які запавет пакінуць унукам? «Не стой, унучка, пад стралой?» И што тут успомніш цяпер, калі пад вонкнамі ўжо жаўчее смерцяносны палетак?

А распрацоўкі былі. Футурыстычныя, фантастычныя. Яшчэ 70-ыя. Нейкі геній-адзінотнік, прости санітар хуткай дапамогі з Маладечна, распрацаўваў інженерны план узнясения БССР на неба. Жыць і гадаваць бульбу ды гуркі на лятычных тэррасах са шкла і бетону, нараджацца, жаніцца і засаджваць турнэспам паветраныя аранжарэі. Яшчэ тады праектнаму воку маладэчанская пазорцы адкрылася Паднябесная Беларусь: адараўцаца ад зямлі, не слухаць ейнага поклічу, стаща свабоднымі. А ўжо ў вольную часіну, у адных прадэзінфікаўных сланцах і плаўках разам з вечаровай прахалодай спускацца на планету, старую нашу порхайку, і заміраць у шэлонгуну сядрод мройнай цішы ў пустельняў. Начапляць артапедычныя акуляры з сяцчастымі шкельцамі і, закусіўшы свежавырванай рэдзькай-дзічкай, лежачы, слухаць выдмы.

Варта прызнаць, дзъмухаўцы карані Ліха вымагалі іншай тактыкі ды іншай зброі. Падземных войскай (ПЗВ), атамных ліхтарыкаў і дыяментавых рыдлёвак. А ля ног падземнікаў на ланцугах вызвяраюцца адмыслова навучаныя, запырсканыя белай пенай краты-аўчаркі. Але нічога не здзейснена — ўсё так і засталося на гэтай бездзапаможнай паперы. Але, па шчырасці, што тут паробіш? Па вадзе яшчэ ісці пра зямлю.

Дзяячынка, дзяячынка, дзъмухаўцы знайшли наш дом, цяпер шукаюць наш паверх.

— Габрэйская секцыя, вы як?

— Трымаемся. А вы, нямецкая секцыя, што?

</

► СУМЕЖЖА

ПЭЎНАЯ ПОЎНАСЦЬ

(у пошуках выхаду да мора)

Больш як тысячагодыў Гданьск шануе памяць пра герояў Вестэрпляцэ, сярод якіх былі і на-
шыя судчыннікі. Гэты горад — своеасаблівая сталіца «Салідарнасці». Сёння ён — цэнтр гарад-
ской агламерацыі Труймяста (з Гдыніяй і Сопатам), дзе часта праводзяцца беларускія імпрэзы. У
Гданьску існуе генеральнае консульства Рэспублікі Беларусь, з 1992 года — беларускае культур-
на-асветнае таварыства «Хатка».

Варта адзначыць, што з амаль паўмільённага насельніцтва горада выгукваюцца жыхары з
беларускім эрытрагітамі (мэр Павел Адамовіч і інш.) Ужо друкаваліся ў дадатку «Літаратурная
Беларусь» вершы Эвы Панізінік у маіх перакладах з польскай мовы. Згадвалася, што бацькі Эвы
пераехалі ў Польшу з Мёрскага раёна (Віцебшчына) у 1957 годзе.

Пачаўся прыём заяў для навучання ў Гданьскім Беларускім ліцэі. Калі 80 вучняў стануць но-
вымі сябрамі Гданьска.

Акрамя Эвы Панізінік я знайшоў яшчэ аднаго творцу, які хоча «прытуліцца» да беларускага
слова. Войцэх Борас нарадзіўся 10 красавіка 1973 года ў Гданьску. Быў стваральнікам Паэтыч-
най ініцыятывы «альманах», вядучым літаратурнай перадачы на радыё «Эска Норд». З 2009 года
ўзначальвае аддзел пазіціў ў часопісе «Бліза», супрацоўнічае з часопісам «Аўтограф». Друкуецца ў
розных прэстыжных анталогіях. Выдаў зборнікі вершоў «Горны нерэаліт» (1997), «Яснае і Поне»
(2003), «Кепскія намеры» (2008). Яго тэксты перакладзены на нямецкую, чэшскую, англійскую
мовы. І сённяшняя публікацыя папаўняе яго глабалізацыі рэестр. Тым самым ставіць новыя
пункціры ў нашых пошуках выхаду да мора.

Сяргей Панізінік

ЛЮДЗІ І ПРАЎДА

Войцэх БОРАС

Пан Борас прыкідваецца эрудытам аглядаючы звабныя лыткі

Панове Бадлер і Пасядла
кремзалі пра катоў
напэўна!
лашчыміся — калі маєм ахвоту
ямо мышэй без разбору
можна нас улагодзіць шыкоўнай шынкай
пасля чаго — з пажадаю ачмурыць
мурлыкаем ля кабетак
водзім пыскай па смочках
прыграваючы у прытворстве
а ў сне прыдувшаем як Дзэдэмонаў

з ненасыці вяртаемся
заўжды на чатырох лапках
і несучы скурчаны агонь цынічны
дамагаемся каб дзень такі
абзываць Вялікім

7.4.1998

Рукапіс

Штолня задумаў і боязі
найглыбейшая ўначы
санутая клавіятура для стварэння ілксы
спускае дух

такая пустэча толькі на Заспе
пасля імши рымскага папы
нібыта з усіх пацаций
згрудзіўся счарнелы скрыль

18.3.1999

Леху Ландэцкаму

Ліхтары тут у памерклым бліску
косці пакідаюць надта доўгія цені
бетон зарастае змрочнасцю
у распятым пракружу прасторы
мрояцца людзі і Праўда
сябар вымае сваё пасведчанне
я тлумачу — Анна эта і ёсьць Марыя

шаленцы — вольна зубацім слова
дзякуючы катормя няма айчыны

7.02.2001

Кольца і крыжык

Срэбны крыжык на шыі акрайчык
циарпення
які мне мама Марыяна не хацела купляць
каб няшчасце не пераходзіла з матчыных рук

Залаты Крыж Заслугі партовому
зварышыку
для майго бацькі Яна
са шчарбінкамі ў зязні чырвонай эмалі

павучок крыжыка на кійку
набожнай пілігрымкі
між арэлляў пранесены
дэмантини постраж пяцігадовых дзяўчынек

святы алей міра
на руках арцыбіскупа ад маладых клерыкаў
пад прымым вуглом скрыжаванні вуліц
дзе бачна пэўнасць ад зыркіх свяцільніяў
там спыняюцца людзі з вераю ў Прышэсце

крыж партызанскі за чытанне вершаў
у правінцыйных дамах культуры

боль у крыжы ад менструації
знаны толькі з легендаў ды хатніх
паданняў

у тэлевізіі перакрыжаваны
агонь пытанняў Монікі Алейнік

28 печашина — павольнае прыступленне
у кожнай крыжаванцы можна штосьці
выйграць
хо ту — крычыць Юльцыя
цягніе мяне за палец
обі обі (значыць — адчыні)
адкрываю Стары Шытак з шыфрам
Малівака Пісака
бяжыць уло з маёй руки
з нявіннай усмешкай малое
ко ко

19.04.2002

The Doors

Мало шрамы на сэрцы,
і іх ухарошваю смуткам.
Не выстаўляю рогі ў супяречных
абставінах.
Крэслю і крыўды. Так мяне ўзгадвалі,
каб запамінаў Цукерачку.
І эта адзіны Шлях.

Памятай — і Ты не адсюль.
А пущавіна, закладзеная праз мяне,
ніколі не будзе простай.

1.04.2008

Накцюрн

Дажджілава нача прымушае засцяца
Каб зноў абудзіцца ў тым жа закутку
з целам, якое пазнаць немагчыма:
выслізае з рук на змакрэлых прыступках.
Адчай намякае, каб з ім расквітала.
Яничэ нача даждоў — і не страшны патон.

10.06.2010

Пераклаў з польскай мовы
Сяргей Панізінік

ФРАГМЕНТЫ

ЛЕПШ БЫЦЬ МЁРТВЫМ, ЧЫМ ВІЗАНТЫЙЦАМ

Пра што кніга «Лепш быць мёртвым, чым візантыйцам?» У ёй я пасправаў адказаць на пытанні, як уладкавана нашая візантыйская цывілізацыя, як уладкавана заходняя, чаму заходняя квітнее, а нашая відавочна вымірае. Даў і свой варыянт адказу на старое пытанне: як жа нам жыць далей? Вельмі проста: становіца часткай Захаду, таму што альтэрнатывы заходняй цывілізацыі няма — яна хрысціянская. Калі вы спытаце: а якая ж тады цывілізацыя візантыйская? Адкажу: варварская...

Чалавека, падобнага нашаму, спараджае цывілізацыя варварская. У выніку ён да поту працуе, але пладоў працы не бачыць, ён хоча любіць, але выбудоўвае адносіны так, што пажынае нянявісць, ён хацеў бы сябраваць з суседзямі, але ідзе на іх з сякерай ці бутэлькай.

За ўсё трэба плаціць, ці не праўда? Русь стала ахвярай сваёй геаграфічнай велічы. Бо русічу заўсёды было прасцей уцякаць ад свайго начальства на ўсход, чым выбудоўваць з цэнтрам (іншымі русічамі) адносіны на базе Пісання. А вось еўрапейцам, абмежаваным натуральнымі межамі, бегчы было няма куды, таму ім даводзілася займацца ўдасканаленнем сваіх сацыяльных адносінай. У выніку Русь стала велізарнай, не прыстасаванай да жыцця і зусім варварскай дзяржавай; дзяржавы Заходняй Еўропы засталіся карлікамі, але гарады іх цяпер вылізаны, сацыяльны клімат спрыяльны, а духоўны складнік цалкам хрысціянскі.

Пакуль поўныя расійскія нетры, з голаду Расія не памрэ. Але як выжываць Беларусі, якая не мае магчымасці паразітаўца на распродажы рэурсаў?

Беларусь не здолее выжыць з післалогіяй сабакі на сене. Беларусам трэба навучыцца звышпрадукцыйна, як шведы і фіны, працаўцаў. Дзеля гэтага на пачатку ёй давядзенца грунтоўна разабраца ў тым, што ж уяўляе з сябе навакольны свет, што такое Усход, што такое Захад! І зрабіць правільны выбор сваёго далейшага цывілізацыйнага шляху.

Аўтар

Igor TUMASH

...Я сядзеў на снезе каля сцяны, Чырвонага касцёла, падцігнуўшы калені да падбародка і трymаючы ледзянную снежку на пабітым пераносці. (Так ужо атрымалася, што не ля рэстарана, не ля біяпрыбіральні. Пад сцяной культавага будынка, перапрошаю, сядзеў.) Увогуле, вынесла мяне специназам да касцёла, нібы пластыкавую бутэльку хвяляю. Ну і прыпіснула да касцёльнай сцяны. Магло і размазаць. Не выбіраў я месца адмыслова, для большага пафасу...

Кроў зносу ўжо не хвастала, але нязручнасці ўсё яшчэ прычыняла. Трэба прызнаць, што специназ нездарма еў тушенку, набытую за мае ў тым ліку падаткі — бо заўсёды скрупулёзна да капеекі плаціў. Як гэта спрытна специназавец мяне — палкай па носе, а! Што і казаць, беларускі Рэмба, падумай я, змяняючы снежку на пераносці, цалкам без усякай злосці, бо настрой быў пераможны і радасны: мы — перамаглі!

Крывавыя сцэны, сведкай якіх я стаў, уяўлі мяне ў стан шоку. Зрок, слыхі... абастрывлісі да нейкай звярнітай ступені. Было адчуванне, быццам уздељнічаю ў батальний масоўцы нейкіх кіназдымак. Змяшлісі ў кучу коні, людзі... Удар па носе вярнуў адчуванне реальнасці. Цяпер апішу сцэну, дзеля якой варта пайсці на Пляц.

Перада мною апінулася пажылая, добра за шэсцьдзесят, нізенькая жанчына. З высокім сцягам у руках. Гэтакая тыповая менская пенсіянерка-хатнія гаспадыня, кандыдат у майстры па праглядзе тэлесерыялаў, майстар па піражках, зямны анёл-ахоўнік уласных унukaў. Яна стала перад шэрагам специназа. І — відавочна не збралася сыходзіць.

Сцяг у руках лунае. Акуляры на носе з таўшчэнымі «сляпымі»

шкельцамі. На сэрцы, напэуна, сляды ішэмічнай хваробы, рубцы ад інфарктаў, фанатычная любоў да ўнuka і... атрымлівеца, любоў да дамакраты?! Здайся, вораг, замры і ляж! Мы табе піражкоў, гэта саме, не дамо! Нават не прасі, вырадак!

— Дзякую, Гасподзь, за такіх людзей! — Умею любавацца прыгажосцю чалавечых жэстаў і знаю ў іх толк. Як вернік, ведаю, Каго ўганараваць за гэтыя жэсты хвалой. Таму часта ўспамінаю гэту жанчыну.

Пляц наогул стаў для мяне ў плане жэстаў сучасным Кландайкам. Ведаце, калі бачыш, як адзін чалавек захінае сабою іншага, калі збіты крычыць пырскамі крыві: «Жыве Беларусь!... Гэта прыгажосць, якая дае сілу жыць далей у лайне самадзяржаўці. І спадзявацца.

Я зразумеў, што і специназ гэту жанчыну, нібы слуп, не абліне... Стаяць заплоціць яна дарагі кошт. Я схапіў жанчыну за рукаў і выцягнуў ў небяспечнай зоне.

Праз нейкі час з гэтай жанчынай зноў перасёкся. Побач з касцёлам усталіваша арка з «чарнобыльскім званом». За маёю спінай хтосьці стаў званіць. Азірнуўся — у ролі званара выступіла сцяганска! Ратуеш яе, разумееш, для ўнukaў... Няўрмлівай! Звон гучыў набатна. Дон-дон-дон — разлівалася па ўсім Пляцы, ствараючы атмасферу гістарычнай трагедыі...

Пад касцёлам адседжваўся я, мусіць, хвілін сорак. Пакуль кроў не сунялася. Сядзеў і атрымліваў асалоду ад бягучага моманта: а ўсё ж — перамаглі! Адчуванне перамогі было выразным, але ўступала ў дысананс з карцінай разгрому мітынгу спецслужбамі. Ды — глупства карціна, трэба глядзець у корань. Тамака перамо-

штага! Мы перамаглі ўласнае рабства — таму што выйшлі на Пляц, каб сказаць «не» ўчарашняму богу...

Я заўважыў нейкае ажыўленне ля кафэ «Сёмое неба». Нешта зноў наспявава? Падніўся, спёр снегам кроў на куртыцы і падаўся да группы маладых хлапчоў.

Яны абміркоўвалі нейкі план, разабрацца ў якім я не паспей. Но на нас наляцела група спецназаўцаў. І адціснула ў кут паміж пляцам і праспектам. У выніку мяне і яшчэ некалькіх маладэнаў літаральна ўбілі дубінкамі ў гасцініцу «Мінск».

Наогул жа спецназу мы стаў гадоў не былі патрэбныя. Бо мэтанакіравана заганялі яны ў гасцініцу групу замежных журналістў, што апінулася побач з намі...

Спецназаўцы стаялі не толькі на выхадзе, але таксама «пасвілі» акно туалета на першым паверсе, і я змог выбрацца з гасцініцы толькі ў палове першай начы. Пастановачную валтузню перад Домам урада можна было здымак з вокаў гасцініцы, якія выходзяць на пляц. Можна было з даху. Калі б я быў акрэдытаўным журналістам... Але заходняя журналісты адмысловага гарэння не выяўлялі. Пераговорваліся: ну калі ж у гэтай краіне пройдуць нармальныя выбары?

Раніцай перш за ўсё ўлучыў скрыню — дзяржаўны канал. Бы адбыўся чарговы пераварот, што будуць казаць?.. Белае звалі чорным, чорнае белым і пухнатым... Абаранілі яны. Што абаранілі? Ні завошта не згадацца. «Выбар народу» абаранілі! Вось што... На пляц Незалежнасці памкнулася некалькі сотняў п'яных маладых людзей, якія ўчынілі пагром... Падбухторшчыкі (ага, кандыдаты ў прэзідэнты) ізяляваныя. Вядзеца следства.

Вядома, утрырую. Але мне было так добра душой на Пляцы,

што тут у выніку звароту ў звыкале мёртвае душэўнае асяроддзе — стала дрэнна. Можа, вядома, гэта і стрэс мяне дагнаў. Але я не хацеў вяртацца ў час «да Пляца!» Катэгарычна не захацеў!

Я дастаў з антрасоляў цяжкі аксамітны савецкі сцяг з вышытымі гербамі, Ленінам і з жоўтымі маҳрамі. З 92 года захоўваў, мяркуючы выхваляцца ім перад унукамі або падарыць, прадаць замежнікам. Купіў за савецкія яшчэ гроши перад тым, як памяняліся на «зайца». За 180 аж рублёў — месячную зарплату. Папершае, усё роўна гроши гарэлі і маглі зінкніць, з прылаўкаў змяталі ўсё. Па-другое, я думаў, што сцяг стане рарытэтам, музейнай рэлквіяй.

Спецназаўцы стаялі не толькі на выхадзе, але таксама «пасвілі» акно туалета на першым паверсе, і я змог выбрацца з гасцініцы толькі ў палове першай начы. Пастановачную валтузню перад Домам урада можна было здымак з вокаў гасцініцы, якія выходзяць на пляц. Можна было з даху. Калі б я быў акрэдытаўным журналістам... Але заходняе журналісты адмысловага гарэння не выяўлялі. Пераговорваліся: ну калі ж у гэтай краіне пройдуць нармальныя выборы?

Спецназаўцы стаялі не толькі на выхадзе, але таксама «пасвілі» акно туалета на першым паверсе, і я змог выбрацца з гасцініцы толькі ў палове першай начы. Пастановачную валтузню перад Домам урада можна было здымак з вокаў гасцініцы, якія выходзяць на пляц. Можна было з даху. Калі б я быў акрэдытаўным журналістам... Але заходняе журналісты адмысловага гарэння не выяўлялі. Пераговорваліся: ну калі ж у гэтай краіне пройдуць нармальныя выборы?

Ну няўжо мог хто-небудзь выказаць здагадку, што на вяршыні ўлады людзі стануть аднаўляць ненавісны, пагарджаны ўсімі Савок. Што будуць праштурхуюцца з рэблітатацію найгaloўнейшага ў сусветнай гісторыі чалавеканавісніка Сталіна! Што пачнущь апраўдаць рэпресіі 50 мільёнаў людзей! (Што ў рэблітатару замест сэрца?) Што адновяць культ пагарджанага самадзяржаўця. Што, выкарыстоўваючы натуральную цягту людзей да Неба, падсунуць ім «духоўныя абкам» РПЦ. Нарэшце, што гэтыя людзі будуць рэканструяваць самадзяржаўны лад і прымяраць кароны ў XXI стагоддзі.

І я стаў рваць сцяг на часткі. Ані не састарэлы на антрасолях аксаміт паддаваўся з цяжкасцю. Падумаў, што будзь я палітыкам, то зазнай ўсімі на відэа. Але я дзёр сцяг не на публіку, дзёр для сябе, на сабе, у сабе. Не будзе, не будзе па-вашаму, мармытаў я. Майго вяртання — не будзе! Не дачакаеца!

А яшчэ я падумаў, што ў сталінскі час мяне б без лішніх разглядаў паставілі да сценкі.

— Лепш быць мёртвым, чым візантыйцам, — прашаптаў я. Чаму?

Што для мяне Візантыйя, візантыйцы?

Па-першае, гэта сакралізацыя любой, хай нават самай нікчэмнай, вярхоўнай улады. Савецкія кіраўнікі, Ленін і Сталін былі багамі? Імператар Мікалай быў богам? Нашым Бацькам можа быць толькі Ісус Хрыстос! Усё! Астатнія — прыйшоў-сышоў, называеца. Падзяка, калі ласка. Але — анікіх каронаў!

Па-другое, гэта падпаджванне ўсяго жыцця грамадства, усіх яе інстытутаў пад пэўную сакралізацыю. У выніку — вядома ж, перакос: усе інстытуты пакутуюць, усе прыгнечаныя і дэфармаваныя.

Ну а якія інстытуты мае грамадства? №1 — гэта інстытут шлюбу. Таму што, як справядліва адзначыў класік марксізму-ленінізму, сям'я — гэта ячэйка грамадства. Грамадства, нібы вулей з сотаў, складаецца з ячэек. Такім чынам, здароўе інстытуту шлюбу ёсьць здароўе грамадства, ці не праўда? Паталогія візантыйскага шлюбу ёсьць для нас нечым натуральным. Здрады, прыгнёт, рабства, гвалт...

Інстытут міжрабасных адносін ідзе следам. Бо мы не толькі з жонкамі сваімі маем зносіны. Аб стане здароўя гэтага інстытуту красамоўна сведчыць той факт, што практычна кожны арштаваны ў гады вялікага тэракту 1930-х даводзіў паказанні на людзей з кола сваіх знаёмых. Сяброўства — святое пачуццё? Мы не ведаем, што такое сяброўства.

Не варта забываць пра інстытут сацыяльных адносінай. Сакралізацыя ўлады людзей цягне за сабой такія адносіны паміж сацыяльнымі класамі, што ўзнікаюць перадумовы для здзяйснення рэвалюцыі накшталт той, што была ў кастрычніку 1917-га. Цяпер грамадства падзелена на два класы: на клас чыноўнікаў і бізнесменаў дыктатараў і на клас прыгнечаных. Прыналежнасць да любога з класаў душу ж відавочна не акультурае. Ужо ці не лепш быць мёртвым? (У тым жа духу бачацца і ўсе астатнія грамадскія інстытуты. І ў кожным над уваходам — партрэт у залатай рамачцы.)

Сакралізацыя вярхоўнай улады патрабуе апоры на нейкі духоўны аўтарытэт. Неабходная духоўная структура ствараецца штучна. У нас гэта — праваслаўе і бальшавізм. (Да прыкладу, у канфуцянскай Пайночнай Карэй гэта чучэх і камунізм.) Калі глядзець праўдзе ў очы, то варта сапраўдна прызнаць, што часта РПЦ Маскоўскага патрыярхата з'яўлялася ідэалагічнай мысціцай самадзяржаўця і духоўнымі жандарамі насељніцтва імперыі. Таму... ну і зноў жа атрымлівеца, што лепш быць мёртвым, чым дзіцем гэтай сумніўнай духоўнай структуры. Словам, куды не кінь, ускды клін...

А чалавек жа створаны па Божым узоры і падабенству і надзелены Яго субстанцыяй — душой. Таму ён не мае права жыць так, нібы ён усяго толькі кавалак мяса і прыслуга цара зямнога. Чалавек народжаны выключна для тварэння Божых задумаў

▶ ПОСТАЦІ

ВЯЛІКАЯ САТЫРА Ў ВЯЛІКАЙ ЛІТАРАТУРЫ: КАНДРАТ КРАПІВА

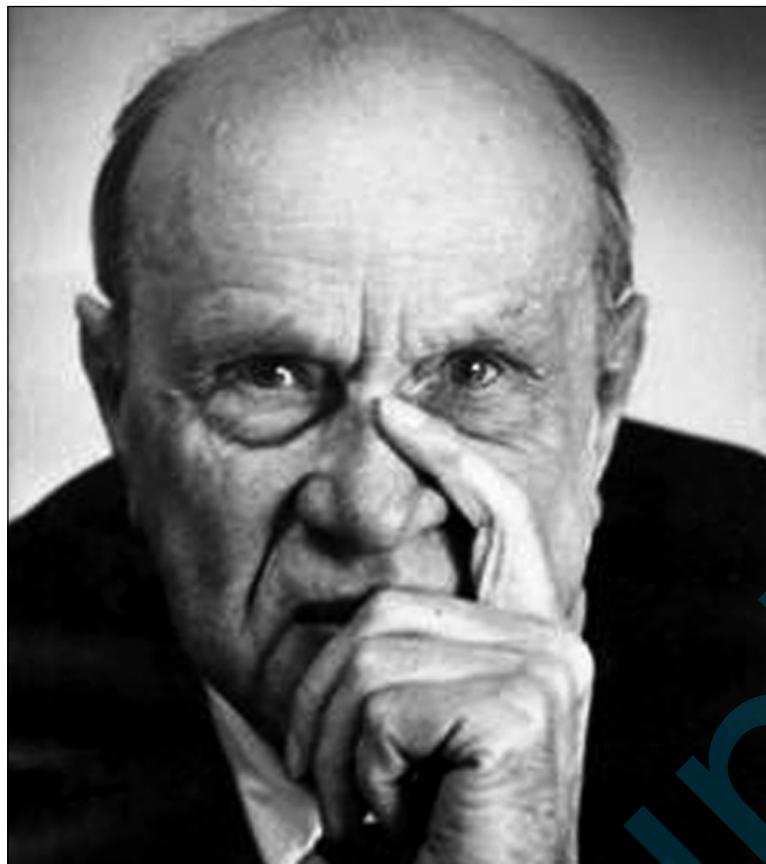
Аляксей РАГУЛЯ

**Суверэнная Рэспубліка
Беларусь з'яўляецца лепшым
доказам жыццёвасці
і мабілізуючай сілы
нацыянальнага мастацтва,
найперш беларускага
мастакага слова. Дзейнасная
функцыя літаратуры ў
справе вяртання соцыуму
(гаспадарства) у стан суб'екта
міжнароднага права сёння
павінна быць важнейшым
крытычным ацэнкі здабыткай
у культуры мінулых
дзесяцігоддзяў.**

На сучасным этапе беларуское літаратуразнаўства паспяхова асвойвае метадалогію і тэхналогію гісторыка-кампаратывісцкага даследавання. Аднак канцептуальны падыход усё ж пераважна канструюе ёства ў межах тыпалогіі жанравых форм і выяўленчых сродкаў. Гэта гала. Існуе неабходнасць разглядаць сацыяльную значымасць (культурныя сэнсы) беларускага мастакага слова ў кантэксце сумарнага вопыту філософска-антрапалагічнага познання ў цэлым. <...>

Дзяячы беларускага адраджэння імкнуліся ў эпоху татальнага абясценівания ўзмацніць тыя сэнсавыя аспекты слоўнага образа, якія заснавальнікамі семіятычнага падыходу былі азначаны як інтэнсіянальныя і парадыгмальныя пласты зместу. Адначасова ў пазіі акцэнт быў перанесены на аднаразавую самакаштоўнасць кожнай праявы хараства. Формула Кузьмы Чорнага «рэальная шмат-граннасць і філософскае адзінства» пасля тэрэтичнага публічнага вопыту Максіма Багдановіча стала абагульненнем і програмай беларускага экзістэнціяльнага вопыту ў першай палове XX ст. Гэты вопыт з'яўляецца надзвітнім рэсурсам у супрацтвянні агрэсіўнаму квазіканцептуалізму, які намагаецца сяк-так прыкрыць убогасць духу дэмантрацыйнай свабоды паводзін у «постфілософскай дзейнасці», не існуючай у культурнай прасторы ўгугуле.

Кандрат Крапіва, як і Кузьма Чорны, шмат увагі ўдзяліў тэарэтычным пытанням літаратурнага практэсу. Пісьменнік больш за ёё хваляваў стан смехавой культуры, якая ў хвorum грамадстве выконвае функцыі сацыяльнага лекара. Анры Бергсан у рабоце «Смех» адзначыў, што ў камедыі «прычына павінна быць у сярэдній вобласці душы». Гэтае выказванне арыгінальнага даследчыка творчай інтуїцыі не выклікае пярэчання, калі размова ідзе пра гумар. А што да тэорыі і практикі сатыры ў беларускай літаратуре, то тут мае сілу іншай пазіцыі А. Бергсан: сменшае «зяртаеца да чыстага розуму». Талент Крапівы-сатырыка не ўкладвае ёства ў рамкі «нечага сярэдніга, уласцівага чалавеку

сярэдняга разбору». Дарэчы будзе адзначыць, што ў сатыры «чысты розум» плённа ўзаемадзейнічае з архетыпным комплексам калектыўнага падсвядомага, з апрыёрным нацыянальным веданнем. У крапівазнаўстве не так даўно на гэтыя напластаванні культуратворчага вопыту ў сатыры зварнуў увагу Сцяпан Ляўшук, намаганням якога быў падрыхтаваны і здзейснены Збор твораў К. Крапівы (у 1997–2004 гг.). <...>

У тэорыі і ў мастакай практицы сатырыка К. Крапівы выразна бачыцца рух да спасціжэння эвалюцыйнай дынамікі быцця. Вырашэнне творчай задачы патрабавала ад пісьменніка новага спосабу тыпізацыі. Вышэйшае дасягненне сінтэзу ў сацыяльна-псіхалагічным (крытычным) реалізме — абагульненне на ўзоруні сацыяльна-бытавых характараў ці нават тышаў — у новым беларускім літаратурным практэсе было ўключана ў практэс фарміравання ўзбуйненых адзінак тыпізацыі: канцептуальных персанажаў, канцептуальных сітуацый і мастакіх канцептў. Гэткім спосабам сінтэзу, у якім неаміфлагічнае ўзбуйненне сполучаецца з аналітычным неарэалізмам, сёння актыўна карыстаецца і філософія. Гульня творчай фантазіі сатырыка адкрывае шлях да познання ісціны, непрадугледжанай афіцыйнай ідэалогіі рэвалюцыйнага прагрэсу. Рэвалюцыйныя перавароты, папярэджвае К. Крапіва, маюць два процілеглыя вектары. У рэальнай сітуацыі дваццатых гадоў пісьменнік убачыў пагрозу апынуща ў прадонні, з якога шлях да чалавечага грамадства вымірае ёства мільёном гадоў усеагульнай эвалюцыі. Такім чынам, смехатэрапія К. Крапівы прадугледжвае абавязковую фазу пераадолення трагічнай паласы ў адраджэнскім руху. Праз усю драматургію К. Крапівы праходзіць трагічны персанаж — вобраз інтэлігента-адра-

дзрада жонкі. Застаюцца верными мужыцкай праўдзе, Лютынскі незашоранымі вачымі бачыць праўду, якую ўжо не могуць і не хочуць бачыць і ведаць не толькі апаратчыкі, але і рабочая маса. Пры гэтым Лютынскі застаецца шчырым і адкрытым заўсёды і ўсюды. Ён не можа нават і падумаць, што лепшага яго вучаніца публічна яму здрадзіць, што Карнейчык, каб выгадна вылучыць сябе, стане дэмагогам. Па-рознаму быўшыя сабры адказваюць на пытанне, якое не дае спакою Лютынскому: «Скажы ты мне па шыбрасці: табе не прыходзіла ў галаву такая думка: а што, калі мы не тое робім, што трэба?». Лютынскі, «беручы вышызі», убачыў ісціну ў яе аголеным выглядзе: улада будзе дзяржаву, у якой няма месца дружбе, шчырасці, узаемаразуменiu, у якой пануе страх, а працаўнікі і сейбіты ніколі не будуць гаспадарамі сваёй нівы і павінны жыць у чаканні раскулачвання і высленення.

Здрада жонкі. Застаюцца верными мужыцкай праўдзе, Лютынскі незашоранымі вачымі бачыць праўду, якую ўжо не могуць і не хочуць бачыць і ведаць не толькі апаратчыкі, але і рабочая маса. Пры гэтым Лютынскі застаецца шчырым і адкрытым заўсёды і ўсюды. Ён не можа нават і падумаць, што лепшага яго вучаніца публічна яму здрадзіць, што Карнейчык, каб выгадна вылучыць сябе, стане дэмагогам. Па-рознаму быўшыя сабры адказваюць на пытанне, якое не дае спакою Лютынскому: «Скажы ты мне па шыбрасці: табе не прыходзіла ў галаву такая думка: а што, калі мы не тое робім, што трэба?». Лютынскі, «беручы вышызі», убачыў ісціну ў яе аголеным выглядзе: улада будзе дзяржаву, у якой няма месца дружбе, шчырасці, узаемаразуменiu, у якой пануе страх, а працаўнікі і сейбіты ніколі не будуць гаспадарамі сваёй нівы і павінны жыць у чаканні раскулачвання і высленення.

Па ўсім відаць, што К. Крапіва ў глыбіні душы цяжка перажываў расправу з наркомам Зм. Прышчэпавым, які ствараў сялянскія культурныя гаспадаркі, за што быў двойчы асуджаны і загінуў у ГУЛАГу. Сыход у небыцці першага і другога пакаленій гаспадараў Лютынскіх у фінале згаданай п'есы прасякнуты пафасам высокага трагічнага перажывання, уласцівага класічнай трагедыі...

Сход у фінале фармальна як бы нагадвае хор ў антычнай трагедыі. Толькі цяпер гэта хутчэй хор-навыварат: спробы падлетка нейкім чынам утрымаць бацьку-выгнаніка нікога ўжо не кранаюць, а яго крик «Бацька! Праўда, ты не абараняў кулакоў?» патанае ў зларадасных апладысментах натоўпу. У такой сітуацыі магчымасць катарсісу поўнасцю выключаецца, а сход, некалі народнае вече, цяпер стаў кратурай, прыстасаванай да маніпуляціі. Падзенне ў бездань трагічнага абсурду працягвае ёства, толькі сход гэтага ўжо не заўважае.

К. Крапіва ў сваёй тэорыі вылучыў ролю аб'екта сатырычнага выкryцця: «Вялікая сатыра заўсёды мела буйныя аб'екты, найчасцей цэльныя сістэмы дзяржаваўніцтва». Вялікая сатыра — гэта вялікая літаратура, якая кіруе ёства каштоўнасцямі вялікага гуманістычнага ідэалу. Голос сатырыка — гэта кітч вялікага звону, спрадвечнага сімвала грамадзянскага гуртавання.

У творчасці беларускага сатырыка смехатэрапія стала сродкам вызвалення душы ад страху, духоўнага прасвятлення і кансалідацыі чалавечай грамады — катарсісам і ўзвышэннем. Ён ніколі не быў прыхільнікам смеху праз слёзы, не вабіў яго і Ювеналу біч сатыры. Сутнасць методу К. Крапівы — «за вушка ды на сонейка». Гэта — у ідэале. Але на справе сатырык мае справу з агрэсіўнымі элементамі сістэмы, якія ўмелецца «прыстасавацца да новых форм грамадскасці і выкарыстаць гэтых форм у сваіх уласных інтарэсах». У савецкай сістэме галоўныя элементы

хутка стварылі сабе гарантаваны сацыяльны статус. «Панцыры іх службовых аўтарытэтав часамі настолькі моцныя, што вастрыё сатыры можа іх дастаць да жывога толькі з вялікай цяжкасцю і... небяспекаю», — пісаў К. Крапіва.

Маючы справу з аўтарытэтамі законе, сатырык павінен быць адначасова і аналітыкам і паказаць сутнасць самога закона — дзяржавы, сацыяльной сістэмы ў цэлым. Знешнія аблічча сістэмы і элементы на ёе вышэйшых паверхах у сітуацыі паскоранага тэхнолагічнага прагрэсу мяняе ёства, але па сутнасці як аб'ект сатыры сістэма застаецца самадастатковай, імманентнай самой сабе: «трухляціна, закаваная ў панцыры і ўзброеная да зубоў». Творчая ўстаноўка К. Крапівы прадугледжвае, такім чынам, моманты ўзаемадзяяния жанравых формаў і адмайляе «жанравы шавінізм». Аб'яднаныя адзінствам грамадзянскай платформы і пасфасам вызвалення і ўзвышэння духу, трагедыя «Канец дружбы» і камедыя «Хто смяеца апошнім», «Мілы чалавек» і «Брама неўміручаасці» з'яўляюцца своеасаблівай тэтралогіяй, структурна і функцыянальна набліжанай да абразковых структур у філософскім тэатры Я. Купалы і М. Гарэцкага і хранікальных раманных цыклаў у прозе ХХ стагоддзя. Тэтралогія К. Крапівы адлюстроўвае эвалюцыю формаў самазахавання размеркавальнай сістэмы і ёе элементаў. Сімваламі цэласнага комплексу агрэсіўнай трухляціны з'яўляюцца сход ударніка і актыўістаў, кабінет Гарлахвацкага, блат-кантора Жлукты і амаль што завоблачны, але наймагутнайшы камітэт па справах неўміручаасці. Мяняе ёства і колер ідэалагічнага покрыву: чырвоная рыторыка на тэму дружбы праз акіяны з гаротнымі працоўнымі ўсёгэ свету хутка зліняла і стала непатрэбнай. Ідэалагічным апраўданнем размеркавальнай сістэмы стала ценевая этыка блату. Блат-кантора вырасла да памераў дзяржавы і праглынула практэс Вялікага княства Свінчага Маманта, прапанаваны палеантолагам Гарлахвацкім. Пэўную эвалюцыю прайшоў і элемент: ад стадыі ўніверсальнага нарыхтоўшчыка праз комплексы Гарлахвацкага, мілага загадчыка і дэперсаналізаванага цэнтральнейшага размеркавальніка.

У гэтай гісторыі трансфармацыі зааморфных чалавекападобных элементаў у антрапаморфны, але беззаблічны бестыярый нейкім цудам выжыл і нашчадкі, здавалася, ужо навекі вымаражаных задумных. Гісторыя іх выжывання і паўстання да сапраўднай свободнай творчасці жыцця адпостравана ў гісторыі пераадолення скаванасці і даверлівай несвядомасці, у гісторыі яднання нашчадкі хай сабе небагатых, але затое сапраўдных гаспадароў на сваёй ніве: Чарнавуса, Тулягі, Левановіча, Гудовіча, Дабрыяна. Гэта тыя, за кім пайшло новая пакаленіе беларуса-сапіенса, які пераадолеў страх і спакусы карыслівага і блізарукага прагматызму.

РОЗДУМ

РАЗАНАЎ ПЕРАКЛАЎ ХЛЕБНІКАВА

Яўген БЯЛАСІН

Гэта фраза не наводзіць на роздум адно тады, калі яе напісаць з клінікам. Але я і не напісаў...

Кніга «З» Вяліміра Хлебнікава выйшла сёлета. Казаў пра яе... перакладчык, другога слова пакуль не знайду, падчас презентацыі ў Берасці ў Цэнтры імя Калесніка, прафесара, які ў свой час паручыўся за выключанага з БДУ «нацыяналіста», і Алея Разанаў змог давучыцца менавіта тут, бліжэй да сваёй малой радзімы, Сяльца, што ў Бярозаўскім раёне.

Пераклад ці перанос

Загаловак можна было бы пісаць з пыталінкам. Але ў анатацыі першай старонкі патлумачана: «кніжка-блінгва змяшчае вершы Хлебнікава на мове арыгіналу і «з», здзеісненія Разанавым у беларускай мове».

Нямецкая мова дзе шкалу ўвасаблення тэкста ў іншай мове. «Пераклад» — гэта праца, план-кай для якой выстайлена адэватнасць тэкста арыгіналу і мовы, на якую перакладаюць. А ёсць яшчэ і «перанос» — гэта ўжо вальнейшая форма.

Напачатку мне думалася, што паэт Разанаў, з плячыма якога багаты досвед жыцця ў нямецкай мове і нямецкім асяродку, сваім «З» меў наўвазе менавіта зняцце з сябе вядомага любому перакладчыку ярма моўнай нормы, — калі ты не маеш права на наватворы, прыкладам, бо перакладаны аўтар не ўжыў наватвор. Гэта значыць, паэт Разанаў хацеў больш вольных рухаў, хацеў пераносу, а не перакладу.

Хлебнікаў — надта дабрадайная правакацыя ўбок пераносу, а не перакладу. Норма стылю Хлебнікава — вывіхнутасць са шкалярскіх нормаў, — такім ён бачыць свет:

Вечер. Тени. Сени. Лени. Мы сидели, вечер пья. В каждом глазе — бег оленя, в каждом взоре — лёт копья. —

Змроки. Сцены. Сцены. Сцены. Зместы ўводзім мы ў суплёт. Ў кожным воку — бег аленя, ў кожным зроку — дзіды лёт.

Не мог не... перакласці

Разанаў не мог не перакладаць Хлебнікава так, як камертон не можа не гучаць у адказ, калі настроены на пэўную ноту. Іншая рэч, што аўтары не могуць быць ідэальнымі перакладчыкамі, бо ёсць пэўная пыха творцы, якая не можа не піхаць іх на адстойванне свайго стылю (індульгенцыя...). Перакладчык — гэта месяц, ён свецець толькі адбітым святлом. Але ёсць і спабор двух сонцаў... Дастатковая згадаць Гайнз і Лермантава, зусім рознакаляровы аповед пра хвойку на паўночнай скале аўтара і геніяльнага паэта, у якім геній аслабіў перакладчыка настолькі, што выйшаў светлы, гладкі і бліскучы, але

Паэты-выпускнікі Берасцейскага філалагічнага факультэта: Алеś Рзанаў, Мікола Пракаповіч, Алеś Каско

іншы твор, — твор-наватвор, пераствораны твор.

Менавіта аб tym і думалася, калі пачаў чытаць «З» Вяліміра Хлебнікава ў выкананні Алея Разанава.

У гэтага аўто трыверадачы

Пры становічым уражанні ад кнігі прачытанае падзялілася на «адэватнае арыгіналу», «спагоршанае» і «палепшанае». Прывяду прыклады.

Еще раз, еще раз, Я для вас Звезда. Горе моряку, взявшему Неверный угол своей ладьи... —

Янич раз, янич раз, Я зорка для вас. Гора мараку, што ўзялъ Нятоны вугал судзіны сваёй...

Рыфмы перакладу афарбоўваюць яго ў іншы колер. А тут яшчэ наватвор «нятоны» вывернуўся ў вадзе буйной белай рыбай, падсвяціўшы срэбным бокам цёмны аштар вады і здарэння ў ім — бо хутка човен разаб'ецца.

О, рассмейтесь, смехачи! О, засмейтесь, смехачи! Что смеются смехами, что смеянаствуют смеяльно, О, засмейтесь усмейльно! —

Рагачыце, рагачы! Рагачыце, рагачары! Рагачварце, рагачвары! Рагатніце рагатліва з рагатнёй, рагатуны!

Пры такай збежкі наватвораў найперш прыходзіць думка пра неперакладальнасць, ці наадварот, пра мову глуханямых, якая лучыць людзей розных нацыянальнасцяў...

Пагодзімся, што слова «рагачы» ў сяляністых беларусаў выклікае спарышовую асацыяцыю, — найперш з каровамі і быкамі, па-моіму. Можа, хто і пра падманутага мужа згадае, — зноў неадназначна. А вось расійскае «смехач» адназначна асацыяецца з чалавекам, які смеяцца. У адрозненне ад «рагача», які тут сітуатуённы наватвор, «смехач» наватвор «стойкі». Так што гэтыя програмны верш Хлебнікава падае ў беларускую выйшаў надта «з».

Іншым разам перакласці адэватна насымрэч аўтектыўна нельга з-за рознага рэсурсавага інвентару моваў. Прывкладам, гэтыя гукапісі: «Чураясь дня, чаруй чарой голубого віна меня — Цураючыся дня, чаруй, чарай блакітнага віна...»

Рэмбо (не кінасупермэн, французскі паэт) у сваім вершы «Галосныя» тонка прыкметуў розныя сферы жыцця, на якія працуе кожны з гэтай вобмалі галосных гукаў. Прывчынныя яшчэ ніхто, здаецца, сістэмна не пісаў, — здаецца, Алея Разанаў намануўся зрабіць нешта падобнае, але зразумела, што «ц» гук вузкі; ён можа цурчаць, але чад ад чорнага пылання гумы не пераўеш, цыркаючы з цянюсень-кай дзіцячай ablіvalki — тут трэба раскатваць ладны брызентавы рукаў. Згадаю таксама «звонкае дзе і густое чаму» беларускай мовы і магчымы масток не ад словаў — ад гукаў да нацыянальнага харектару, суб'ектыўнай мадальнасці агульнага плану.

Перакладаючы Хлебнікава і стыліёва набліжаных паэтаў, трэба такое мець наўвазе. Прывнамсі, як мне падаецца, менавіта на гэтым стыку філалогіі і культуралогіі могуць прадуктыўна працаваць навукоўцы, а перакладчыкі — пакарыстацца з таго...

На ўзоруні слоў ёсць расправоўкі, якія могуць дазволіць больш сістэмны падыход да перакладу. Ведаючы, што лексіс беларускай мовы як больш «закансерваванай» апісальны толькі на 10 адсоткаў пры вялікім масіве базавых слоў, у той час як у расійскай мове адсотак апісальных слоў у чатыры разы большы, разумееш, чаму Разанаў зрабіў кнігу «З», і гэтым вытлумачыцца, па-моіму, некаторыя паляпшэнні.

Але «куляляхнў» (пра «зінзівера») — гэта не «тараахнў», тут магавата ад кулямёта, які ў часы

Геніяльны перакладчык той, хто можа геніяльна палепшыць арыгінал?

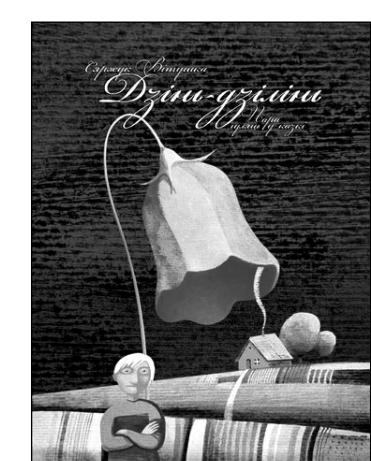
Мяркую, што тыя, хто прачытаў подступ Алея Разанаў да тэкстаў Хлебнікава, і тыя, хто прачытае, знайшлі або знайдуць не перастварэнні, а перанесенія або перакладзенія ў беларускую мову вершы, і яны знайдуць іх менавіта ў такой дысперсіі, загущанымі вакол трох цэнтраў: захаваныя, палепшаныя, пашырэлі. Знаходжуся на подступе да таго, каб неяк сформуляваць уражанне адвершаў, перакладзеных Разанаў з нямногіх беларускіх паэтаў, які рэфлексуе на тэму напісаных і перакладзеных вершоў. Разанаў адзін з нямногіх беларускіх паэтаў, які спрабуе вырабіцца з беларускага літаратурнага гетта...

Кожная мова дастаткова вялікая, каб абслугоўваць носьбітаў ва ўсіх іхніх патрэбах. Распрацоўчы-каў некаторых асабліва «прастунутых» галінаў грамадскага жыцця нацыя наймае — або не, калі яна не адбылася. А літаратурнаму перакладчуку «адмашка» даетца ў любым выпадку, і яго бег з бар'ерамі траба вучыцца ацэніваць ужо ў школе. Каб ацэніваць, трэба мець маштаб і жывых удзельнікаў амержавання, якія мелі бунтранага рэдактара, «заточанага» на тое, каб не праpusкаць банальнасці. Таму мне падабаецца тое, што робіць Разанаў. Нездарма ў інтэрнэт-бібліятэцы беларускай літаратуры «Камунікат» паводле дадзеных, якія гості з Беластоку агучылі на згаданай презентацыі ў Берасці, «пальчку» Разанаў адчыняюць да дзвюх тысячы наведнікаў.

Але вось дыскурсу, нават пры тысячах «камунікатных» прачытанняў, пакуль малавата — дыскурсу на створанае і «перанесене» Алеем Разанаў, з ягонымі выклікамі на развагі, якія іншым разам ёсць нават вялікімі правакацыямі, з «памылкамі» аўтарскай інтуітыўнасці, якія вымагаюць «адмылак».

ПАЛІЦА**КАЗКІ СЕРЖУКА ВІТУШКІ**

У выдавецстве Змітрапа Коласа пабачыла свет доўгачаканая кніга казак віленчука Сержука Вітушкі «Дзінь-дзілін: Пара гуляць у казкі!». Малюнкі да кнігі выканалі Міхал Анемпадыстай.

Аўтар прапануе свае версіі казак паводле вядомых сюжэтаў беларускага фальклору і класічнай літаратуры. Кніга падштурхоўвае чытача пафантазіраваць і прыдумаць уласныя версіі.

Выданне разлічанае як на дзяцей, так і на дарослыя. «Насамрэч гэта ніякія не казкі-прыдумкі. Эта чыстая прайда. Я дойдзе час жыць ды і пракацяваць. І ўсе апісаныя мной імены, адрасы, рэчы і падзеі адпавядаюць рэальнасці. Так што смела бярыце гэту кнігу як інструкцыю і рушце ў сапраўднае падарожжа», — заўважыў Сержук Вітушка.

Prajdzisvet

▶ ПОСТАЦІ

РЫГОР ШЫРМА: СТАНАЎЛЕННЕ

Арсен ЛІС

Рыгор Раманавіч Шырма не толькі перад сваім народам і светам здолеў таленавіта, годна рэпрэзентаваць беларускую песню, але патрапіў стаць духоўным арыенцірам для творчай інтэлігенцыі. Апошнія асабліва важна ў грамадстве, кіраваным неадекватнымі поступу жыцця і дзялігемамі, палітычнымі ўстаноўкамі.

Настанікам, пасля заканчэння Седліцкага інстытута, у Першую сусветную вайну, разам з землякамі-бежанцамі апынуўшыся ў Яраслаўлі, Шырма спрычыніўся да актуальнага грамадскага клопату.

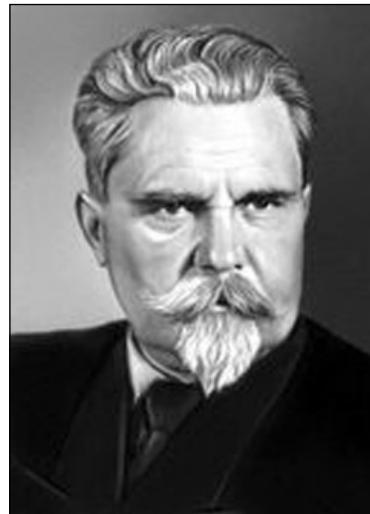
У той час інтэлігенцыяй арганізоўваліся камітэты помачы ахвярам вайны, каб у скрутных умовах выжывання масы ўцекачоў ратаваць іх ад холаду, голаду, даць абяздоленым вайною хоць нейкую духоўную патолю. Акрамя клопату пра хлеб, апратку, лекі для бежанцаў, што было ў кампетэнцыі члену камітэта, Шырма знаходзіць свой спосаб дапамагчы людзям у нядолі, арганізуе ў 1915 годзе хор, першы свой хор.

Былі цяжкасці з рэпертуарам, але малады дырыжор патрапіў знайсці для землякоў і родную песню, якая ў думках вяртала ўцекачоў-выгнанцаў да гоняў пакінутай імі праз вайну бацькаўшчыны. У клопаце аб рэпертуары можна было абаперціся на педагогаў Мінскага настаўніцкага інстытута, эвакуіраванага ў Яраслаўль. Сярод іх быў і Шырма ўзямык, гісторык Усевалад Ігнатоўскі, будучы першы прэзідэнт Беларускай акадэміі навук.

У 1922 годзе, калі Шырма разам з сям'ёю ўжо з Варонежчыны эспатрываўся на малую радзіму ў Заходнюю Беларусь, што апынулася пад Польшчай, Ігнатоўскі і Некрашэвіч прапанавалі застасца ў савецкім Менску. Яны якраз арганізувалі Інстытут беларускай культуры і абяцалі працу. Шырма аднак уступіў гарачай просьбе мæці вярнуцца разам у Шакуны. І быў у гэтym выбары знак лёсу: мо нешта ўгадвала ў ім матчына сэрца.

Шырму, у якога і жонка, настаўніца матэматыкі, сядзела без працы, спадзявацца на працаўладкаванне згодна прафесіі не выпадала. Калі даведаўся з абвесткі, што патрабуюцца работнікі ў лесе, пайшоў лесарубам. Кожны дзень 12 кіламетраў у Пружанскую пушчу, ускрай Белавежы, і 12 назад было нялётка, але мажліва. Тым часам заробак з лесапавалу аказаўся не надзейным. Ці адміністрацыі было падказана, ці сама дадумалася, што настаўнік ды яшчэ эспатрываўся з Савецкай Расіі можа мець непажаданы ўплыў на лесарубаў, а праз нейкі час яго звольнілі.

Тады апальны педагог з такіх жа самых беспрацоўных, як сам, настаўнікаў у іх родным мяс-

Рыгор Шырма

Р.Шырма (у цэнтры)
І артысты ансамбля.
Гродна. 1946 г.

тчку Пружаны арганізуе другі свой хор. У ім пачынае падымаць беларускую народную песню, запісаўшы ад прыроднай народнай спявачкі Захвеi Хвораст добрую вязанку веснавых, купальскіх, жніўных ды восенскіх песен, сапраўдных шэдэўраў народнага духу.

На час пярэбараў Рыгера Шырмы ў Вільню ў колішнія сталіцы старадаўнія Літвы, цяпер ваяводскім цэнтры польскай дзяржаўнасці, вельмі выяўна адчувалася беларуская прысутнасць, грамадская і культурніцкая. Не маючы апоры на дзяржаву, фактычна наступерак яе палітыцы, беларусы патрапілі рупліва самаагранізацца.

Паслалі ў найвышэйшы орган Польскай распублікі сейм і сенат 14 сваіх прадстаўнікоў-дэпутатаў, якія аўтадаліся ў Беларускі польскі клуб і сталі реальная, кампетэнтна адстойваць інтарэсы трохмільённага жыхарства Заходняй Беларусі. Стварылі моцны сацыяльны і нацыянальны праблематыкай, інфарматыўнасцю і актыўнай зваротнай сувяззю з рэгіёнамі перыядычны беларускі друк, разгарнулі працькуюную кніжна-выдавецкую дзейнасць...

Пасляліся Рыгор Шырма ў старажытным квартале горада, адразу за Вострай брамай, у г. зв. Базылянскіх мурах. Тут з 1919 года размясцілася Беларуская гімназія, была праваслаўная семінарыя, Беларускі музей, за-кладзены Іванам Луцкевічам, Беларуское наука-таварыства. У цэнтры, леваруч ад будынка

гімназіі, узышаўся старажытны храм, фундаваны Канстанцінам Астрожскім на знак яго славутай перамогі пад Оршай. Кватэра сям'і Шырмы мясцілася ў верхнім ярусе масіўнай брамы, што вяла ў Базылянскія муры. Вокны яе глядзелі прама на гімназійны панадворак.

Напачатку Рыгор Шырма не паспей ў яшчэ агледзеца ў Вільні, у новым сваім жыцці, як яго падхапіла імклівая плынь грамадаўскага руху.

Нацыянальна-вызваленчы рух пад знакам «Беларускай сялянска-работніцкай грамады» быў адным з яркіх этапаў гісторычнага поступу беларусаў да найвышэйшага ідэалу кожнага народа – стварэння ўласнай дзяржаўнасці. Час неаглядна далучаў педагога і дырыжора Шырму да актуальнай, адразу запаланішай душу новай грамадской працы. Праз гады маэстро, аўтарытэтнаму дзеячу беларускай музычнай культуры, Р. Шырму хораша ўспаміналася, як яны, дваццаць чалавек начале з Максімам Бусевічам на Віленскай 12, у цэнтральным сакратарыяце Беларускай сялянска-работніцкай грамады, дзвёры якога былі адчынены ад 7-ай гадзіны раніцы да 10-ай вечара, не паспявалі забяспечыць пасланцоў з усіх куткоў Заходняй Беларусі праграмнай літаратурай, статутамі, вітчынавіцтвом...

Дзеля сацыяльнага і нацыянальнага ўсведамлення народа кіраўніцтва БСР Грамады перш-наперш паклапацілася пра нацыянальную асвету. Дабілася пашырэння статутнай дзейнасці Таварыства беларускай школы з Віленшчыны, як гэта было ў час заснавання гэтай культурнаграмадска-асветнай арганізацыі, да права працы яе на тэрыторыі ўсёй краіны.

Абапіраючыся на ТБШ, якое згуртавала ў сваіх нізовых і павятовых структурах тысічы адзінак актыўнай інтэлігенцыі, моладзі, дзеясна правяла акцыю барацьбы за беларускія школы. У школьнага інспектарату, абсаджаны выхадцамі з карэнай Польшчы, было пададзена сотні тысяч заяў з патрабаваннем адкрыць коштам дзяржавы, згодна канстытуцыі, тысічы беларускіх школ.

У кантэксце заходнебеларускай рэчаіснасці ў выступленнях грамадаўскіх дэпутатаў, у друку паслядоўна праводзілася беларуская ідэя. Народ быў закліканы гаварыць, публічна сведчыць аб сваіх патрэбах, проблемах. І безліч допісаў з месц у віленскую беларускую прэсу засведчылі, што народ пачуў заклікі зверху і пазнаў у грамадаўскім кіраўнічым актыве сваіх шчырых абаронцаў. У душы заходнебеларускіх селяніні пачаў звязваць з Грамадой запаветную надзею на зямлю, больш паловы якой у краі належала памешчыкам ды асаднікам.

Грамадаўскі рух нарастаў, як веснавая паводка. К пачатку 1927 года БСР Грамада налічвала ў сваіх радах больш ста тысяч чалавек, што панічна занепакоіла аштарнікаў, культтрэгераў-асаднікаў, адміністрацыю.

Мемарыяльная шыльда на будынку па вуліцы Савецкай, 19, у якім жыў знакаміты кампазітар і дырыжор

У віленскай, а затым і ў варшавскай польскай прэсе пачаліся інсінуацыі супраць масавай арганізацыі беларускіх працоўных. У Стара Бярозава быў брутална разагнаны ваенізаваным «баюкамі» асаднікаў павятовы з'езд БСР Грамады, пабіты грамадаўскія дэпутаты сойма Пётра Мятла і Павел Валошын.

У Варшаву, Бальвэдэр, да самога Пілсудскага пацягнуліся дэлегацыі з патрабаваннем дэлегацыі БСР Грамады. У беларускім, па сутнасці, адраджэнскім і ў адначассі палітычным руху ўбачылі пагрозу самой Польскай дзяржаве. Напраўдуды, пагрозы, тым больш рэальнай, не было. Спалохаліся, што народ, аб'яднаны нацыянальнай ідэяй, усвядоміць сваю моц і запатрабуе права, агаворанага ў Канстытуцыі дзяржавы ды ў міжнародных Рыжскім і Версалскім трактатах.

Успаміналася Р. Шырму, як у дзень новага 1927 года, выступаючы ў сядзібі ТБШ перад Віленскім актывам БСР Грамады, Браніславом Тарашкевічам, на той час шырокавядомы ўсёй Заходняй Беларусі і за яе межамі дзеяч, гаварыў аб неўнікнёных суроўых выпрабаваннях, што чакаюць дэмакратычны ў сваёй істоте рух беларускіх працоўных і аб высокіх, светлых мэтах яго.

Аўтарытарны рэжым Пілсудскага не спыніўся перад разгромам легальнага беларускага руху, аддышы пад суд 56 прадстаўнікоў яго на чале з чатырма дэпутатамі сейма і забараніўшы БСР Грамаду.

Кампартыя падтрымлівала БСР Грамаду. Былі ўзаемныя, прынамсі, тактычныя інтэрэсы. Адпаведна і ўзаемныя абавязкі. Зрэшты, напачатку аўктыўна

АСОБЫ

яны спрыялі беларускаму вызваленчаму руху.

Згодна з вымогамі палітычнага моманту Тарашкевіч пайшоў на новы крок. У звязку з выбарамі 1930 года ў сейм і сенат Польшчы засноўваўся новы беларускі выбарчы блок «Змагання за інтэрэсы сялян і рабочых». Была надзея стварыць новую легальную арганізацыю заходнебеларускіх працоўных, накшталт БСР Грамады, балазе мелася шмат яе сімпатыкаў, спадкаемцаў.

Спіс дэпутатаў у кандыдаты, пададзены Цэнтральным выбарчым камітэтам «Змагання за інтэрэсы сялян і рабочых», быў анульваны, пачатковыя структуры «змаганцаў» у паветах ліквідаваны, а ў лютым 1931 года Тарашкевіч, як і быўшы дэпутаты сойма I. Дварчанін, Я. Гаўрылік, Ф. Вальнец, быў арыштаваны.

З 1930 года аўтарытарны рэжым Польшчы павёў сістэмныя наступы і на культурна-асветныя беларускія пляцоўкі.

Аднаго дня, увесень 1930-га года, увесь кіраўніцтва штаб ТВШ апынуўся ў сумна вядомых Лукішках. Для беларускага культурніка, дырыжора гэтага быў першы арышт у жыцці.

Духам не ўпаў. Нават пачаў пісаць невялікую п'есу аб змаганні маладога беларускага інтэлігента за асвету, права і годнасць свайго народа.

П'еса мела рамантычную назму «Зорнымі шляхам». У рукапісе яе, захаваным у акадэмічнай бібліятэцы Літвы, побач з тэкстам – накіды нотаў...

Падчас знаходжання ў Лукішках дайшлі сумныя весткі з Менскам, аб трагічнай смерці прэзідэнта Акадэміі навук Усевалада Ігнатоўскага, а б спробе самагубства Янкі Купалы...

Тым часам беларускі культурна-асветніцкі асяродак, які разгарнуў сваю дзеянсць на ўсім заходнебеларускім ашвары ад Беластока да Стайпеччыны, ад Дзісненіччыны да Піншчыны, знаходзіцца ўвесь час у полі зроку палітычнай паліцыі. На пачатку 1933 года яна робіць чарговы наезд на сядзібу Галоўнай управы ТВШ, з ператрусам і арыштам усяго складу. Гэтым разам дэфензіве ўдаецца давесці справу, скіраваную супраць беларускіх асветнікаў, да суда. Але і цяпер ёй давялося адступіць. Заслухаўшы падсудных Р. Шырму і Ф. Стакевіча, якія доказана, ушчэнт, разбілі доказы абвінавачання, суд мусіў апраўдаць лідара ТВШ. Адвакат Казімір Петрусеўіч, з польскіх інтэлігентаў, паціснуў абаім сваім падабаронным руку: практычна спрэвіліся без яго дапамогі. Трэба сказаць, што ў адрозненне ад Германіі ці СССР 30-х гадоў, дзе грамадская думка была цалкам манаполізавана, замыкалася адно на асобу прарадыра, у даваеннай Польшчы, хоць фрагментарна, яна яшчэ захоўвалася часам у незалежнай сваёй іпастасі.

Як сакратар Галоўнай управы ТВШ, Шырма заангажыраваны ў вырашэнне стратэгічных і паточніх заданняў арганізацыі. Піша перадавіцы да часопіса «Летапіс

ТВШ», запатрабаваны на правінцыі як беларускі лектар. Асаблівай папулярнасцю і прызнаннем карыстаецца яго лектура на тэму «Значэнне літаратуры ў жыцці грамадства і адзінкі», «Беларускія народныя песні».

Акрамя таго, мастацкай праграмай беларускага хору павінен быў забяспечваць і заўсёды рабіць з уласцівым яму эстэтычным чуцём культурная акцыя: святкаванне паўвекавых юбілеяў народных паэтаў Янкі Купалы і Якуба Коласа, вечароў беларускай пазіі з удзелам Максіма Танка, Міхася Васілька, Хведара Ільшэвіча, Міхася Машары.

Асаблівае значэнне выступы хору пад кіраўніцтвам Р. Шырмы набывалі ў Дні беларускай культуры, якія ў цяжкія для ўсходніх і заходніх беларусаў 1936-1938 гады ладзіліся ў Вільні дзеля нацыянальной кансалідацыі, сцверджання беларускай культурнай прысутнасці ў свеце.

Дні беларускай культуры мелі, як правіла, дзве праграмы: акадэмічную і мастацкую. У першай з рэфератамі звычайна выступалі грамадска-палітычныя дзеячы Антон Луцкевіч, Адам Станкевіч...

У культурнай частцы свята, а гэта быў сапраўдныя святы, чарадзей і маэстра Рыгор Шырма з хорам і славуты спявак, артыст Пазнанскай оперы Міхась Забэйда-Суміцкі.

Быў то ці не найбольшы, найпераканайнейшы аргумент таго, што не скарыўся пад ударамі жорсткага лёсу беларускі народ, дух творчасці яго – неўміручы. А значыць, у краі, у яго сыноў, цэлага народа гэтага ёсць будучыня.

З гэтай верай беларускі інтэлігент Шырма пражыў ўсё сваё, без перабольшвання, вялікае жыццё, змагаючы на жыццёвым шляху няпростыя, часам фатальныя перашкоды, выпрабаванні.

Уж з пачатку 30-х пад рознымі фальшивымі падставамі ішло часовае і поўнае закрыццё ўладнай адміністрацыяй асобных, часам найбольш дзеяйсных гурткоў і ТВШ. У студзені 1937 года пасля актыўнай акцыі за беларускія школы, праведзенай Таварыствам разам з Беларускім інстытутам гаспадаркі і культуры, гэтыя культурна-асветныя арганізацыі абедзве былі забаронены загадам віленскага ваяводы. Забарона ТВШ была адной з праяў сістэмнага наступу на беларускія арганізацыі, асяродкі супрэціву палітыцы асіміляцыі, каланіялісткай палітыцы Польскай дзяржавы. І ў гэтых, фактычна аномальных, абставінах, уздельнікі беларускага нацыянальнага, у тым ліку культурна-асветнага, руху не здавалі пазіцый. Р. Шырма заставаўся членам рэдкалегіі неардынарнага на скрутны час часопіса «Беларускі летапіс», публікаваў на яго старонках публіцыстычныя эсэ, літаратурныя нарысы-партрэты пісьменнікаў, змяшчалі аранжыроўкі беларускіх народных песен... Разам з юрыстам Вінцуком Склубоўскім і Максімам Танкам спрычыніўся да арганізацыі выдання народадаўчай газеты «Наша воля», на старонках якой выступаў з

Віленская беларуская гімназія, настаўнікам якой быў музычны патрыярх Рыгор Шырма

публіцыстычнымі артыкуламі пад рознымі псеўданімамі. Але газету хутка закрылі...

Набліжаўся верасень 1939 года.

Упалая польская ўлада не выклікала спагадання – надаела за 20 гадоў. Але і ў радасці вызвалення з'явіліся цені, загадкі. Нечаканая аддача Вільні сметоўнаўскай Літве, перамяшчэнне Беларускага ўпраўлення на чале з І. Ф. Клімавым у Беласток, які абазначылі цэнтрам Заходняй Беларусі. А галоўнае ж – арышт беларускай дэмакратычнай інтэлігэнцыі ў Вільні літаральна цягам месяца пасля яе саветызацыі. Ды не толькі прадстаўнікоў інтэлектуальнай эліты, а і, што называецца, простых людзей з быльых грамадаўцаў і, як ні дзіўна, капэзэроўцаў, колішніх камуністаў-падпольшчыкаў.

У Р. Шырмы таксама ўзікалі недаўменні, пытанні. Адно з іх, відаць, прамоўленае ўсlyx, верне маэстро следчы на Лубянцы зімой 1941 года ў Москве. Было зусім нечаканана...

Ну нешта ў новай, прыйшоўшай у 1939 годзе ў Заходнюю Беларусь уладзе яму, ды ці толькі яму, здалося незразумельным. Але ў цэлым ён, як і бальшыня народа, прыняў яе шчыра. І яна, прынамсі, на дзяржаўным узроўні, здавалася, выказала разуменне яго як артыста, харавога дырыжора.

Невыпадкова ж на новым месцы, ужо ў Беластоку, у 1940-м мія дазволілі арганізацію Беларускага ансамблю песні і танца. Уласна віленскі яго хор застаўся ў ранейшым сваім складзе, але цяпер упершыню меў пад сабою дзяржаўную апору.

Перад самым нападам немцаў выехали на гастролі па краіне з надзеяй шырэй паказаць беларускую песню... І раптам арышт у Новасібірску. Лубянка. Начнія допыты. І адно з першых пытанняў следчага: «Што тут беларускага ў гэтай прышлай Беларусі, – казалі?»

Зразумеў, што стасуясь абвінаваць штамі «нацдэм». Следству траба набраць пад яго хоць якія ліпавыя доказы. Тамлівия начнія допыты, надаельня і следчаму Раманенку, той аднойчы нечакана перапыніў аглушальнай навінай «Няма ўжо вашага Купалы...». Па звароце ў камеру ціснулі голаў, сэрца загадкі. Свядомасць вяртала да перажытага

12 год таму ў Лукішскай турме, у Вільні. Тады вестка аб спробе Купалы драматычна сыйсці з жыцця ўзрушила зняволеных, выклікала пытанні, спрэчкі...

Высылка ў паўночны Казахстан не была вялікай палёгкай. Але там, прынамсі, не мучылі недарэчнай вымогай падпісаць на сябе патрэбную следству хлусню. З Лубянкай адышлі і начнія галодныя галюцынацыі. Фізічная трываласць, перанятая ад земляробскага паляшушкага роду, ды дух супраціву ўсякай несправядлівасці, гвалту, няволі дапамагалі выстаяць.

Тым часам, як нечаканы быў арышт, таксама нечакана прыйшло і вызваленне, выхад на волю, вяртанне да сям'і.

Сам лёс працягнуў руку падланёнаму беларускай песні, каб ён, яе валадар і майстар-інтэрпретатор, мог аддацца ёй да канца. Пра тое, хто спрычыніўся да вяртання Шырмы на волю, ён даведаўся толькі пасля вайны.

Атрымаўшы асаістую свободу, няхай сабе абмежаваную: працу беларускага хору лакалізавалі на пачатку правінцыяй, Гародні, Шырма патрапіў сілай таленту, няскоранай асобы хутка ўзысці, падняцца да вяршыня ў харовага мастацства спеву а капэла, пазначыць сваёй творчасцю цэлы перыяд у гісторыі беларускай музычнай культуры.

Магло здацца, што над інтэлігентам, беларускім самародным талентам гэтым разам не абышлося без боскай апекі, ласкі. У сапраўднасці ж ніякага трансцендэнтнага ўмяшання ў лёс Рыгера Шырмы не было. Проста сам час падабрэў, крыху прасвятлеў, у тым ліку да пазасталае малое пасля пагрому 30-х гадоў купкі беларускай інтэлігэнцыі. Выходу Шырмы на волю дапамог Якуб Колас. Вядома, не сам здолеў тое зрабіць, а паходайнічай апераціўнай тагачаснага кіраўнікі рэспублікі П. Панамарэнкам.

Народны паэт якраз жыў у эвакуацыі ў Ташкенце, калі аднойчы да яго на кватэру літаральна ўвалілася група артыстаў беларускага хору з просьбай выратаваць заснавальніка і кіраўніка іх ансамбля. Беларускі ж хор, цяпер ужо пад кіраўніцтвам кампазітара Палонскага, на той час гастроляў у Ташкенце, і артысты шчасліва скарысталі выпадак, каб папрасіць высокага

заступніцтва. Апальны дырыжор зведаў высокое заступніцтва яшчэ раз, ужо будучы ў Гродне. На пачатку 50-х у парадку азнямлення з горадам яго на ведаў нованазначаны малады кіраўнік рэспублікі М. Патолічай. Між іншым пажадаў асаістата пазнаёміцца з дырыжорам песеннага ансамбля: чуў пра яго ад свайго папярэдніка...

Прыслыа ў гаражонага, запрасіў у гатэль, дзе спыніўся. Распытаў пра ўмовы працы хору, творчыя планы.

А неўзабаве, у 1952 годзе, Беларускі ансамбль песні і яго шматгадовы кіраўнік атрымалі пратыску ў столічны Минск. У 1955-м на дэкадзе беларускага мастацства і літаратуры ў Москве хор пад кіраўніцтвам Р. Шырмы адметна прадставіў музычную і пеўчу культуру беларусаў.

Арганізатар і дырыжор беларускага хору Шырма быў хутка ўшанаваны са зноўным урадам прысвяленнем яму высокага звання народнага артыста СССР. Дома прызнанне заслуг хору і яго кіраўніка было выражана ў рэарганізацыі мастацкага калектыву у Дзяржаўную харовую акадэмічную капэлу БССР.

Цяпер лягчай, хутчай пайшлі ў свет сабраныя ім цягам паўвеку беларускія народныя песні. На пачатку 70-х выйшаў з друку чацвёрты іх том. А ўслед за ім і двухтомнік аранжыровак, мастацкіх апрацовак, здзейсненых асаікі дырыжора, пазначыць сваёй творчасцю цэлы перыяд у гісторыі беларускай культуры.

Цяпер ужо не было патрэбы адстойваць перад чыноўнікамі ад культуры прызырытэт акадэмічнага спеву. Цяпер маэстра рабіўся недаступны, амаль недаступны і старазнаму атрыманню яму ведамству. Хоць часам мсціў навет «Тянет старину!..» (гэта пра яго кроўнае, беларускую песню, сусветную класіку), ісправанае не праста недабразычліўцамі, далятаў да па старэлага Майстра. Ды тое дробязі. Адбылося галоўнае. Талент, інтэлект перамаглі ўсё на дойті жыццёвым шляху. Выстаяць і сягнуть церні да зор дапамаглі неардынарнае асабовасць сапраўднага інтэлігента.

АГЛЯД

«ПРЫГОЖАЕ РАБІЦЬ ПАТРЭБНЫМ»

Легал

Гэтае лета можа выдацца не толькі гарачым на надвор'е, але і запальным для нашага грамадства ўвогуле... З задоўжанай людской моўчнасці гатоў прапрэзцаца немы, жахлівы крык, як на аднайменнай карціне Мунка.

І ёсё ж верыщца, што культурным людзям дастане прыцененага часу і на прачытанне чарговага нумара «Дзеяслова».

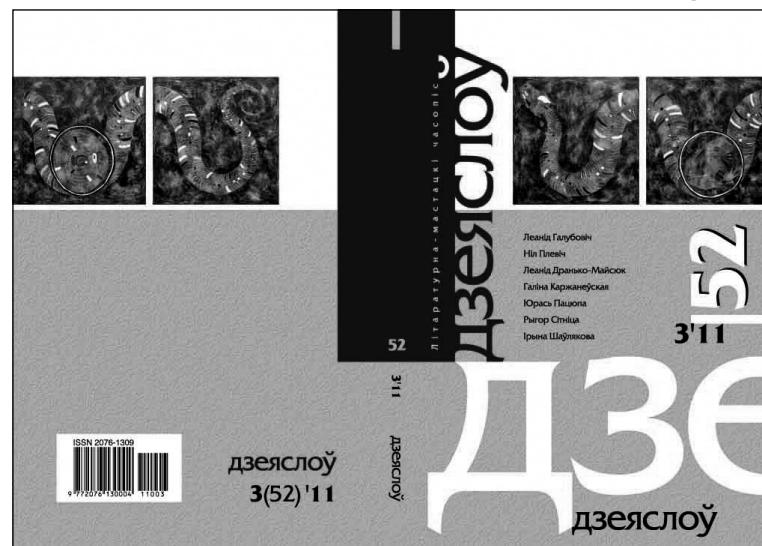
Для няўрымлівых адразу зазначу найбольш выбітныя, на мой погляд, публікацыі п'яцьдзясят другога нумара, на якія я хацеў бы зварнуць увагу чытачоў, — гэта заканчэнне рамана *В. Карамазава «Мастак і парабкі»*, апавяданне *A. Кімхі «Задзімненне Месяца»*, нізка *вершаў Ю. Пацопы і артыкул I. Шаўлякоў «Дыялогі пасярод мяжы»*.

Адкрываецца часопіс літаратурным тэкстам (жанр не пазнанчаны) паэта Леаніда Дранько-Майсюка «У Вільні і больш нідзе» (цытату з яго я скрыстаў для за-галоўка свайго агліду). Гэта чытэльныя піскавыя твор, хоць падчас занадта перанасычаны лічбамі, што ледзь заўважна вагае шалі літаратуры і гісторыяграфіі, але ў асноўным гармонія мастацтва і фактуры захоўваецца. Падкупляе свойскі, натуральны стыль пісьма. Шмат адкрыццяў у напластаваннях гісторычнага і моўнага матэрыялаў. Аснова зместу — беларуская нацыянальная тэма (перадваенная Вільня, М. Танк, А. Луцкевіч, Б. Тарашкевіч) у пераламленні на сучасны погляд.

Наўслед Дранько-Майсюку выдрукавана нізка вельмі добрых вершаў добра га чалавека Фелікса Баторына. Асабліва ўразіла невялікая паэма «Машэка». Паэт шукае беларускі дух сярод сяр-мяжных рэалій сучаснага жыцця. Апелюе да свайго немалога і няпрастага чалавечага вопыту.

Завяршаецца публікацыяй рамана *В. Карамазава «Мастак і парабкі»*. І калі пра першую яго частку ў мянен склалася «змястоўна засягненне» ўражанне, то другая па-добраму здзівіла. Яна больш напружаная як сюжэтным дзеяннем, так і псеіхалагізмам герояў. Рускі (рэальны) мастак Мікалай Неўраў, купіўшы хату ў беднай беларускай вёсцы, намагаецца на вечных парабках-сляянах уяўіць (і выявіць ва ўласнай творчасці) змагарных за сваю свободу вояў. Але задуманая ім «карціна жыцця» атрымліваецца не зусім «жывой». І не толькі з нязгоды пазіраваць яму любай жанчыні, а таму што «пераапранутыя» ім у вояў сляяне застаюцца ў душы ёсё тымі ж парабкамі. Неўраў рознымі метадамі і падъходамі спрабуе па кроплі выціснуць з іх гэтую рабскую натуру. Але такая драматычная ўнутраная прэпарацыя чалавечага духу прыводзіць мастака да самагубства...

Запамінальнымі выпісаліся вобразы Параскі, Восіпа, Прако-

па, Змітрака — гэтыя, як жывыя, тыпажы і выбітныя харектарамі сяляне, з натураў якіх мастак, «загрунтоўваючы» іх, вымалёўваў для нашчадкаў такі — непрымальны ім — менталітэт беларусаў... Любой і нянявісць да гэтага простага народа і выпрабоўвалі яго (хоць, вядома, тут не абышлося без праўны аўтарскай пазыцыі В. Карамазава) творчую душу на злом.

Як ні дзёўна гэта прагучыць, але раман атрымаўся вельмі сучасным па сваёй ідзайнай задуме і пафасу, нават, можна сказаць, дарэчным да цяперашняй беларускай сітуацыі, калі нам збоку паказаўшы на нашу «халопскую зміранасць», а мы зноў маўкліва схіляемся над сваёй вечною ніваю, сваім безвыходным выгракам. Як доўга?..

Найбольшую эстэтычную наслоду атрымаў ад прачытання вершаў Юрасія Пацопы. Ці не лепшае наогул з ўсёй лірыкі, што чыталася цягам апошніх гадоў. Цэльная паэтычна нізка, падобная да нерукаворнай, унутрана самабытная па мове, стылю, жанры. Маленькі мастацкі щуд! Каханне — як пажад гарманічнай і супяречлівой ўсёб'емнасці чалавечага жыцця. Спазнанне пчалой сутнасці кветкі, яе красы і нектару.

*Сумны воран сядзіць, як вехаць.
Мо'лянуецца ён прарочыць?
Ці заснуй у зімовай журбе?
Без цябе я не ўмей дыхаць,
без цябе я не ўмей бачыць...
Раскалжы, як мне жыць без цябе?
Пра цябе мне і вечер шапочка,
і на снезе сініца піша,
і снягі маўчаць пра цябе.*

*Як жа сэрца ў адказ не заплача,
як жа свята не ўспомніца наша,
каля жыць мне з табой без цябе?*

У гэтым нумары друкуеца адразу некалькі прыпавесцей розных аўтараў. Сярод іх і паэтка Галіна Каржанеўская. Яе «Прыходні», рэч хоць і чытэльная, але сухавата-тлумачальная. Няма ў творы ўнутранага празаічнага жыцця. Ёсць зямля, груба кажучы, і вада, аднак не хапае паветра. Сам тэкст як бы «прышпільваеца да ведама» да нашай беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці, як нешта магчымае, з намёкам і падтэстам...

А з прыпавесці Сяргея Календы «Хлеб свой пускай па вадзе» аж занадта выпірае злабадзённас-

ця, а наўмысна пазначанае «дакументальнае» прысвячэнне і «пространній» эпіграф адцяняючы мастацкую значнасць твора.

Прыпавесць Ігара Сідарука з мілым сэнтиментальным назовам «Мама, як сонейка» не павінна зводзіць чытача ў зман, бо найбольш вядомы як паэт, аўтар з Кобрына зноў «узяўся за старое» (калі яно не з запаснікаў). Ніглістычны страшылкі з магчымага «армагедона» — гэта небяспечнае пісанне. Ведаючы Ігара, па-таварысцку папярэджаю. У даволі арыгінальным тэксле ёсць свой філасофскі падтэкст: жыццё — ненажэрны звер, адно з'ядзе другое, абыголькі праягваючы уласнае існаванне. Але і нельга такую ж ідэю выпісаць без надуманага святатацтва?

Цікавая, у нечым эксперыментальная, падборка вершаў Алеся Емельянава-Шыловіча (вось ужо лёс падкінуў хлопцу праблему з прозвішчам). У маладога паэта выпраўваеца свой адметны почырк, што праўда не без відавочных літаратурных стратаў... Будзем верышь гэтым радкам:

*І напрыканцы я не стаўлю кропку,
бо я за давершанасць
буруштынавых вершаў*

Непадалёк друкуеца душэўныя вершы Валеры Дубоўскага. У апошнім з іх ёсць такія радкі «адчуць паҳ// неслазнанай прасторы». Па ўсім відаць, гэта такі аўтарскі пожад, бо менавіта нечага падобнага часам бракуе яго добрым вершам, каб стаць пазэй. Суцяшае, што аўтар гэта адчувае сам.

Нізка вершаў Алеся Верасеікі «Рэха чорна-белых сноў» разлічана на стыхійнае ўспрыманне, хоць творчыя пасылы і мастацкія задумы аўтара самі па сабе цікавыя. Аднак пазэй патрабуе гармоніі і цэльнасці, прасцей кажучы, духоўнага адзінства аўтара і яго метафорычнага азарэння. Пераважная большасць вершаваных тэкстаў падаеца мнне недацягнутай і несфарміраванай, як «думкі, народжаныя ў кубку экзістэнцыяльнай вусцішы» (словы аднаго з вершаў). Пакуль што найбольш відавочная праца галаўы і стыхійны выплеск эмоцый... Гармонія не дaeцца. Пакуль. Але патэнцыял для гэтага ёсць.

Аб'емная як для «дэбюта», але непераканаўчая па змесце падборка вершаў Юліі Цяльпук

«Дзень чужой мовы». Паэты хоцацца сказаць ўсё, вывернуць душу вонкі, а насамрэч выяўляеца толькі бачнасць гэтага жадання, а не яго творчое здзяйсненне. У такім выпадку звычайна даводзіца хавацца ад чытача за процымай легкаважных слоў. І ёсё ж аўтар мае заўважныя здольнасці, таму надзея на паэтычны поспех застаецца, сыходзячы хоць бы з гэтых радкоў:

*Мелодыі мрояца
б'юць у падрэбра
у сонечны зайчык
ля цвёрдага сэрца.
манія дбання
і несупынны кантроль
над сваім
чалавекаўмельствам*

Аповед Наталіі Ярмольчык (тасама ў рубрыцы «Дэбют») пакуль нагадвае практыкаванне ў прозе, хоць праўны літаратурных здольнасцяў прачытваюцца.

Нізка яшчэ аднаго дэбютанта Алеся Плоткі адметная, але не цэльная. Адчуваеца, што ў гэтым маладым чалавеку жыве (лепш сказаць, пакутна нараджаеца) творца, мажлівы будучы паэт. Ёсць вершаваныя тэксты, на якія прагнє адгукацца мая чытацкая істота, але большасць з іх не хапае *сабранасці* стыхійнае раскіданых мастацкіх аспектаў пазэй...

Цудоўна перакладзены з іўрыта Паўлам Касцюковічам даволі аб'ёмны аповед Алоны Кімхі «Задзімненне Месяца» — чытанне для літаратурных гурманаў. Мастацтва і майстэрства тут зайлелі поўную гармонію. Вельмі даравітая пісьменніца. Яна пасправаўала паглядзець незамутненымі вачыма дзіяці на габрэйскія праблемы знутры саміх габрэй. Абсалютна шчыра. Чытаючы, атрымаў задавальненне. Знававы тэкст нумара.

Думаю, беларускім прыхальнікам краснага пісьменства будзе цікава пазнаёміцца з некаторымі новымі і выбітнымі імёнамі сучаснай расійскай пазэй (Сухібатам Афлатуні, Святланай Бунінай, Андрэем Каровіным, Аннай Гарэнка, не бlyтаць з Ахматавай, Данілам Давыдавым). Пераважна гэта авангардны накірунак, але між выключных версіфікацый і літаратурна-лабараторных марфалагічных доследаў вельмі шмат боскіх іскрынак, што выкрасіліся ад сутыкнення мастацкага слова і рэальнасці сέняншняга жыцця. Хацеў бы асабліва адзначыць асобныя пераклады В. Гапеевай і Ж. Гардана.

Пара ўжо нам зняць шапку перад Сяргеем Шапранам за яго тытанічную працу з архівамі Васіля Быкава і ўсім датычным, што звязана з творчасцю нашага літаратурнага волата. Гэтым разам друкуеца сабраныя і апрацаваныя матэрыялы адносна драматычнага кінадраматургічнага лёсу Васіля Уладзіміравіча.

Мастак і паэт Рыгор Сітніца напоўнішу, ад усёй шырыні сваёй творчай душы павіншаваў Уладзіміра Някляева з яго юбілем (65-годдзем). Як кажуць, пра таленавітае і пісаць траба таленавіта.

Ці не таму слова геніяльнасць у невялікім па аўёме тэксле ўжыта ажно пяць разоў. Ведаючы Уладзіміра Пракопавіча, думаю, ён не без мудрасці ды іроніі лагодна пасміхнецца і ўсё ж застанеца задаволеным. Моцы, змагарнага духу і пазычнай волі пажадаем і мы нашаму вядомаму паэту ў гэты няпросты для яго час!

Гутарка Андрэя Москвіна з паэтам, прыхальнікам грамадзянскай лірыкі, Сяргеем Законікам у прынцыпе і звязлася да злабадзённасці сучаснага нацыянальнага жыцця і выжывання. Паэт шчыры ў сваіх поглядах на сэнняншні працэсы беларускай дзяржаўнасці і тыя няпростыя варункі, у якія патрапіла наша мова, культура і літаратура...

Чытэльны (аргументаваны і ў меру эмацыйны) нарыс Уладзіміра Содаля пра Францішка Багушэвіча, прыўрочаны да 120-годдзя з часу выхаду «Dudki Bialaruskaj».

У адрозненне ад стыльной гутаркі Москвіна і Законіка гаворка Кацярыны Безмацерных з мастакамі Таццяной Радзівілкай і Констанцінам Селіханавым вельмі натуральна, нязмушаная і жывая. Яна чапляе сваёй ішчырасцю і сэнтиментальнасцю чытача, які бачыць гэтых мастакоў такім, якімі яны ёсць насытавы: людзімі таленавітымі, свободнымі і адкрытымі ў сваіх творчых і чистыя жыццёвых памненнях.

Друкуеца пачатак грунтоўнага артыкула Аляксея Рагулы пра творчасць таленавітага пісьменніка Генрыха Далідовіча.

Мяркую, гэты тэкст прыдасца нашаму літаратурразнаўству, пашырыўшы чытацкі досвед пра адметнага майстра слова, дасць штуршок для палемікі і глыбейшага вывучэння творчасці беларускага пісьменніка.

Поруч друкуеца заканчэнне творчага партрэта Вячаслава Адамчыка. Аб'ёмны літаратурразнаўчы нарыс Яўгена Лецкі «Зрухі жыцця і літаратуры», важкі фактурай зместу і суб'ектыўны па сутнасці, ён можа выклікаць разгледзеніе, і ёсць надзея, што ён можа выклікаць разгледзеніе.

Заканчваючы публікацыі трэцяга нумара «Дзеяслова» за гэты год даволі спрэчнай па сваіх высновах рэцензіяй аўтара гэтага аглідана «зашодненія на нумар».

Зрэшты яшчэ, як заўсёды, напрыканцы, для цікавых і бібліяфілаў, у рубрыцы «Дзеяслова» коратка анатуюцца новыя выданні, што з'яўліся апошнім часам на кніжных паліцах рэспублікі.

Прыемнага чытацтва, шаноўныя.